

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Bc. Alena Kunrtová

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bc. ALENA KUNRTOVÁ

Obor: Učitelství pedagogiky pro střední školy a vyšší odborné školy

II. ročník navazujícího magisterského studia

NONVERBÁLNÍ KOMUNIKACE VE VÝUCE

Diplomová práce

Vedoucí práce PhDr. PaedDr. Václav Klapal, Ph.D.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma „Nonverbální komunikace ve výuce“
jsem vypracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 30.3.2012

.....
Podpis autora práce

Poděkování

Dovoluji si především poděkovat PhDr. PaedDr. Václavu Klapalovi, Ph.D., za odborné vedení, za poskytnutí přínosných rad při zpracovávání diplomové práce. Dále chci poděkovat Střední škole sociální péče a služeb, zvláště žákům za ochotu při výzkumném šetření.

Děkuji

Obsah

Úvod	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Komunikace	9
1.1 Historie a perspektiva komunikace	9
1.2 Základní pojem komunikace dle různých pohledů.....	10
1.3 Charakteristika komunikace	12
1.3.1 Struktura mezilidské komunikace	12
1.3.2 Funkce komunikace	14
1.4 Komunikační dovednosti.....	16
1.5 Druhy komunikace	16
1.6 Zdravá komunikace	17
1.6.1 Charakteristika zdravé komunikace	17
2 Formy komunikace	21
2.1 Verbální komunikace	21
2.2 Nonverbální komunikace	22
2.2.1 Základní pojem.....	23
2.3 Dělení prostředků nonverbální komunikace.....	23
2.3.1 Paralingvistické prostředky komunikace	24
2.3.2 Extralingvistické prostředky komunikace.....	26
2.4 Bariéry v komunikaci	31
2.4.1 Interní bariéry.....	32
2.4.2 Externí bariéry.....	32
2.4.3 Chyby a nedostatky ve vnímání lidí.....	32
3 Pedagogická komunikace	35
3.1 Vymezení pedagogické komunikace.....	35
3.2 Funkce pedagogické komunikace	36
3.3 Zprostředkování pedagogické komunikace.....	37
3.4 Účastníci pedagogické komunikace	37
3.4.1 Osobnost učitele v komunikaci	38
3.5 Výchovně vzdělávací cíle a pedagogická komunikace	39
3.6 Pravidla pedagogické komunikace	39

3.6.1	Počet pravidel.....	40
3.6.2	Proč zavádíme pravidla.....	41
4	Organizační formy a uspořádání učebny.....	44
4.1	Hromadné vyučování	44
4.1.1	Obousměrná komunikace mezi učitelem a jedním žákem.....	44
4.1.2	Jednosměrná komunikace od učitele ke třídě.....	45
4.2	Skupinové vyučování	45
4.2.1	Párové vyučování.....	45
4.2.2	Skupinové vyučování po třech a více dětech	46
4.3	Uspořádání učebny	46
4.4	Jak jsou třídy ve školách nejčastěji uspořádány	47
II.	PRAKTICKÁ ČÁST	49
5	Charakteristika zkoumaného problému:.....	49
5.1	Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky.....	49
5.1.1	Výzkumné otázky.....	49
5.1.2	Cíle	50
5.1.3	Hypotézy	50
5.2	Popis zkoumaného vzorku.....	51
5.3	Metodologie práce	51
5.3.1	Organizace práce.....	51
6	Analýza výsledků šetření	53
6.1	Vyhodnocení výsledků dotazníku	54
6.2	Shrnutí empirické části	74
6.2.1	Vyhodnocení cílů	74
6.2.2	Interpretace výsledků výzkumného šetření.....	74
ZÁVĚR.....		78
	Seznam použité literatury a použitých zdrojů	80
	Klíčová slova.....	82
	Seznam příloh.....	83
	ANOTACE.....	87

Úvod

Člověk je společenská bytost, která přijímá od narození signály z vnějšího okolí a po celý život je vstřebává. V každém vývojovém období je něco nového. Novorozeně poznává zvuky, hluk, začne pobroukávat, žvatlat či zkoušet nové slabiky. Později se naučí pár slůvek, krátké věty a postupem času získá natolik zkušeností, že plynule hovoří. Komunikace hraje v našem životě důležitou roli a probíhá téměř neustále, aniž bychom si ji uvědomovali (naš postoj, výraz obličeje, pozice rukou nebo celková vnější úprava působí na naše okolí, kterému tím něco sdělujeme a zároveň ho ovlivňujeme). Mluva, řeč těla a jejich vzájemné působení má ve společnosti svoji minulost, přítomnost a nepředvídanou budoucnost. Veškerá komunikace či možnost dorozumívání se v průběhu času neustále vyvíjí. Nespočet odborníků včetně literatury a médií uvádí, že klasické sdělování informací tváří v tvář, případně ruční psaní, ustupuje do pozadí a je nahrazováno hovory mobilními telefony a internetem, které ovšem zároveň postrádají určitou „lidskost“.

Ve své diplomové práci bych ráda upozornila na důležitost komunikace nejen v běžném životě, ale také ve školním prostředí, kde stěžejní úloha spočívá především na učitelích. Ti by měli vést žáky ke správnému sdělování, sebevyjadřování, naslouchání a ke schopnosti reagovat na získávané informace. Velice důležitým faktorem ve vzájemné komunikaci při vyučování je zvolit si vhodná pravidla (viz. kapitola 3.6) nutná ke zdokonalení spolupráce mezi učitelem a žákem. Jednou z hlavních zásad je informovat žáky, kdy mají tiše naslouchat a vnímat celkový projev učitele.

Diplomovou práci jsem nazvala „Nonverbální komunikace ve výuce“. V úvodu teoretické části uvádím základní pojmy k tématu „komunikace“. Krátce jsem zmínila historii komunikace, dále definuji komunikaci z různých pohledů a přidávám určitý souhrn základních informací v této oblasti. V druhé kapitole se dočtete o formách komunikace, které jsou důležité pro objasnění mé práce. Vysvětluji zde pojmy „verbální komunikace“, což je komunikace pomocí slov a „nonverbální komunikace“ charakterizované mimoslovními zásobami dorozumívání. Právě nonverbální komunikace je jeden z nejdůležitějších termínů této práce (viz kapitola 2.2). Třetí kapitola je opět podstatná pro ucelení práce.

Označila jsem ji názvem „Pedagogická komunikace,“ a uvádím v ní celkové pojetí komunikace v pedagogickém procesu, její definování, funkci a účastníky s důrazem na osobu učitele a již zmíněná pravidla komunikace. Poslední část jsem věnovala organizační formě a uspořádání učeben, které také významnou měrou ovlivňují komunikaci mezi učitelem a žákem. Prostředí by mělo být pro oba příjemné a podnětné pro výuku. Cílem teoretické části tedy je vymezit a vysvětlit základní pojmy a definovat podstatné informace pro porozumění celého tématu této práce. Čtenář by měl získat zásadní informace z oblasti komunikace v praktické části porozumět cílům a v závěru výsledkům šetření. Praktická část je vymezena cíli, k nimž jsem dospěla pomocí dotazníkového šetření. Toto probíhalo na Střední škole sociální péče a služeb v Zábřehu. Žáci byli vybráni ze dvou studijních oborů, a to čtyřletého studijního oboru „Sociálně výchovná činnost“ ukončeného maturitní zkouškou a tříletého učebního oboru „Kuchař, číšník“ se získáním výučního listu. Stanovené cíle mají ověřit, zda studenti vědí, co je to nonverbální komunikace, monitorovat spokojenost žáka se vzájemnou komunikací mezi ním a učitelem a určit pořadí nonverbálních projevů, které žák nejvíce vnímá a pokládá je u svého učitele za důležité. Dalším úkolem mého výzkumu bylo zjistit rozdíl v užívání nonverbálních projevů u učitelů s ohledem na délku jejich profesní praxe. Vyplněné dotazníky a jejich pozdější vyhodnocení bylo základem pro zpracování empirické části.

Diplomová práce jako celek může být použita pedagogy ke zjištění názoru, postřehů či úsudku studentů středoškolského věku na vzájemnou nonverbální komunikaci či komunikaci vůbec. Současně lze vysledovat, čemu se v komunikaci vyhýbat a jak s žáky pracovat, aby byla výuka kvalitnější.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Komunikace

Úvodem se zaměřím na vysvětlení základních pojmů, charakteristik, funkcí komunikace, její prvky, druhy i komunikační bariéry. Pro úplnost a celistvé pochopení mé práce.

Komunikace je velice objemné a dovoluji si říct, že populární téma a je zajímavé se tímto zabývat, jelikož při pročitání literatury se dozvídám spoustu nových informací, ale také se můžu zamýšlet nad svým jednáním. Na dostatečných a nedostatečných, které má určitě každý.

1.1 Historie a perspektiva komunikace

O komunikaci si můžu dovolit napsat, že má svoji dlouhodobou minulost, bouřlivou přítomnost, kdy veškerá komunikace jde kupředu a také určitě překvapivou budoucnost. V historickém pohledu na vývoj člověka již od prvobytné společnosti až po současnou uplynulo spousta času a i komunikace, jako jedinec sám má svůj biologický vývin.

Na počátku existovaly primitivní formy komunikace a vznikaly jako nezbytný nástroj pro adaptaci v určitém prostředí a společenství. Každá doba měla svůj specifický způsob života, tak i komunikace či dorozumívání se.

Lidská komunikace se liší od komunikace nižších druhů, je mnohem více propracovaná, promyšlená, jak v symbolice, tak v řeči samotné. Zmínky o existenci jazyka jsou známy z doby 10 000 let před Kristem. Knihy byly obrovskou vzácností, jelikož byly psány i zdobeny ručně. Taktéž znalost písma nebyla natolik rozšířena, spíše u malého množství bohatších vrstev. Nakladatelé knih jsou již známí ve starobylém Egyptě, u antických starověkých Řeků a Římanů. Dříve se knihy psané ručně vydávali v malých počtech. Vznikali tak, že vydavatel skupině písařů diktoval text. Knihy byly směřovány tedy k malému počtu lidí a do ručně psaných knihoven. V křesťanském středověku, neuměli většinou číst ani psát panovníci, ale střediskem vzdělanosti byly kláštery. Právě v kláštřích pracovití mniši brzkými písmenky přepisovali odkazy například z antiky na křehké papyrusové svitky či trvalejší pergamenové blány. Rukopisy byly psány

velmi pečlivě úhledným písmem a po okrajích zdobeny drobnomalbou. Počáteční písma byla malovaná, dále malované iniciály a knihy byly vázány do kožených desek s vytlačenými ozdobami a kovovými sponkami. Tyto rukopisy patří k největším uměleckým památkám. Velkým přínosem byla osoba Johannes Guttenberg vynalezl tisk v roce 1450. Takto byly vydány spousty knih, které se dostávali i k chudším vrstvám a tím se rozšiřovala slovní zásoba, knihy byly dostupnější a ve společnosti se šířila vzdělanost. Nyní již krátce dalším velkým významem pro komunikaci byl v roce 1837 vynalezen telegraf – Morse. V roce 1861 byl vynalezen telefon – Reis, Bell, Gray. Po té vývoj utíká v tak krátkých časových intervalech po sobě, že se to zdá býti až neuvěřitelné: rozhlas, televize, satelity, počítače, digitální zpracování informací písemných i obrazových a mnoho dalších moderních technik a technologií.¹

1.2 Základní pojem komunikace dle různých pohledů:

- **Defektologický slovník:**

„Komunikace (z lat. communicatio - spojování, sdělování). Komunikace používá výrazových prostředků, jež jsou buď slovní (slovem mluveným či psaným), nebo neslovní (posunky přirozenými nebo umělými, tj. konvencí dohodnutými, popř. sdělení gesty nebo nevědomými projevy chování). Komunikace je obecně lidská schopnost užívat výrazových prostředků k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů. Komunikace se uskutečňuje sdělovacím procesem, jemuž individuum vzhledem k jiným lidem projevuje své city, svou vůli své myšlenky.“²

- **Pedagogický slovník:**

„Sdělování, dorozumívání. Z pedagogického hlediska je důležitá sociální komunikace, tj. sdělování a dorozumívání mezi lidmi. Mívá tuto strukturu: mluvčí – záměr sdělení – formulace sdělení – vlastní sdělení – posluchač – interpretace obsahu a záměru mluvčího – reakce posluchače. Sociální komunikace vytváří

¹ MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2003. 18 s. Manažer. ISBN 80-247-0650-4.

² EDELSBERGER, Ludvík et al. *Defektologický slovník*. 3. upr. vyd. Jinočany: H & H, 2000. 160 s. ISBN 80-86022-76-5.

*základní souvislosti mezi hlavními stránkami sociálního styku lidí: mezi činností, interakcí a společenskými vztahy.*³

- **Výkladový slovník lidské zdroje:**

*„Obecně přenos informace, spojení. Sociální interakce mezi dvěma nebo více osobami, při které dochází ke sdělování a výměně informací.“*⁴

*„Ze všech lidských vlastností a dovedností patří k nejdůležitějším a nejužitečnějším ty, které se týkají komunikace. Komunikační dovednosti ovlivňují efektivitu vašeho soukromého i profesního života, ať v přátelských a mileneckých vztazích, v roli člena nebo vůdce malé skupiny (společenské nebo pracovní) či řečníka, který veřejným projevem předává informace posluchačům a ovlivňuje jejich postoje a chován.“*⁵

Komunikace je tedy obsáhlým pojmem s širokým využitím. Komunikací může být označována dopravní síť, přemísťování lidí, materiálu, ale také myšlenek, informací, postojů, pocitů, od jednoho člověka k druhému. Komunikační prostředky mohou být jazyk, pošta, telegraf, telefon, počítač, rozhlas, televize, ale také autobusy, vlaky, letadla. Jedině jen tak nenapadne, že komunikace je něco samozřejmého v této době a ani jí nevěnujeme dostatek úsilí či času pro její zdokonalování. Každý z nás zapomíná, že komunikovat jsme se učili v počátečním období našeho života od svých rodičů, blízkých a ve škole. I tak je neustále nejdůležitějším faktorem našeho životního úspěchu. Neboť dle našeho projevu si ostatní utvářejí obraz naší osobnosti, proto by nám mělo záležet na tom, jak jednáme, píšeme dopis, zprávu, pronášíme proslov, i když se chceme pohádat. Vždy se musíme zamyslet nad správným zpracováním, abychom byli pochopeni. Komunikace může mít různorodou úroveň. Může být samoúčelná

³ PRŮCHA, Jan, MAREŠ, Jirí a WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 104 s. ISBN 80-7178-772-8.

⁴ PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje: výkladový slovník: výchova, vzdělání, péče, řízení*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2002. 99 s. ISBN 80-200-0950-7.

⁵ DEVITO, Joseph A.: *Základy mezilidské komunikace*. 6. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008., 28 s. ISBN 978-80-247-2018-0

k tomu, aby se jedinec mohl předvést k samolibé a egoistickému prosazování svoji vlastní osobnosti. Na druhé straně jsou jedinci, kterým je nepříjemné prezentovat svoje názory, zejména pocity. Vše je ovlivněno samotným vývojem i výchovou.

Za zmínku stojí sdělit, že když spolu komunikují dvě osoby jedním jazykem nemusí znamenat, že si rozumí. Ve škole sice jsou vedeni gramaticy, stejné výuce či výkladu, ale jejich schéma myšlení mohou být odlišná. Lišit se mohou ve slovní zásobě, odlišných schopnostech, zkušenostech, v odlišných pocitech, motivaci, postoji, preferenci, v odlišné citlivosti nebo oboru. Toto všechno může ovlivnit správné dorozumívání a dokonce záleží i na pořadí slov, struktuře vět a vést k odlišnému pochopení obsahu. *„Úspěšná komunikace je založena na vědomě kontrolované volbě slov, na kvalitním vnímání komunikačního partnera, na odpovědnosti a vhodné flexibilitě. Vnímání partnera se neomezuje jenom na slova, sledujeme i nonverbální projevy a svrchní tón řeči. Právě zaznamenáváním takových signálů můžeme poznat, jak byla naše zpráva přijata, aby nedocházelo k nedorozumění.“*⁶

1.3 Charakteristika komunikace

1.3.1 Struktura mezilidské komunikace

Mezilidská komunikace probíhá na základě sdělování mezi komunikátorem a komunikantem, to znamená mezi dvě či více lidmi.

1. **Komunikátor / vysílač** – subjekt, který chce komunikovat, má stejný nebo podobný komunikační (kódovací) systém. Formuluje a odesílá, přijímá odpověď a reaguje na její obsah.
2. **Komunikant/ příjemce**- přijímá určité odesílané informace od komunikátora. Na počátku nezasahuje do sdělení a později se přidává a komunikační role se začínou střídat, aby komunikace byla efektivní.

⁶ MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2. Praha: Grada Publishing, 2010. 16 s. ISBN 978-80-247-2339-6.

3. **Komuniké** – vyslaná zpráva, myšlenka, pocit, v podobě verbálního, nonverbálního sdělení. Což znamená obsah sdělení, kdy každý komunikátor by měl při komunikaci užívat symboly, kterým příjemce rozumí, které dokáže zpracovat, pochopit a dále interpretovat (například jazyk, kterému rozumí oba).

„Využívají se následující druhy symbolů:

- *zvukové symboly- slova, pláč, smích apod.,*
- *nonverbální bezdotykové symboly – úsměv, pokývnutí, ukázání prstem a podobně.*
- *skutečný fyzický dotyk- podání ruky, pohlazení a pod.“⁷*

Různorodé symboly mají svoje klady i zápory, jak v rychlosti, přesnosti tak v potřebě respektovat vždy příjemce, aby pochopil obsah našeho sdělení.

4. **Komunikační jazyk** – kterým je zpráva předávána (kódovací systém). Kódování neboli porozumění jazyku, kdy závisí na jeho znalosti, zásobě, schopnosti přizpůsobit se.
5. **Komunikační kanál** – cesta, kterou je „komuniké“ vysláno (telefon, přímé sdělení, email, dopis a tak dále). Přenášení sdělení prostřednictvím i našich smyslů, kdy rozlišujeme druhy:
- *„auditivní (hovořená, mluvená- verbální řeč)*
 - *vizuální (mimika, gesta, pohyby těla apod.)*
 - *taktilní (dotyky, strkání, údery apod.)*
 - *čichový (vnímání vůně těla apod.)*
 - *teplotní (tělesné teplo apod.)*
 - *chuťový (vnímání chutě apod.)“⁸*
6. **Zpětná vazba** – odezva komunikanta v potvrzování o pochopení sdělení. Je to také reakce na přijatou zprávu, podoba potvrzení a způsob naší interpretace. Teprve zpětná vazba komunikanta dává informaci komunikátoru, co a jak sdělil. A celková zpětná vazba dává komunikujícím možnost nějak sdělení upravovat, přizpůsobovat či měnit dle určité situace.

⁷ ERNEKER, Jaroslav. *Základy komunikace. 1. vyd.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2004. 9 s. ISBN 80-86708-02-0.

⁸ ERNEKER, Jaroslav. *Základy komunikace. 1. vyd.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2004. 10 s. ISBN 80-86708-02-0.

7. **Komunikační prostředí** – situace, ve které se komunikace děje.
8. **Komunikační kontext** – je souhrnný rámec, v němž komunikace probíhá. Závisí, čím je komunikace ovlivňována. Zaměřuje se na celkové sdělení, kdy stejná slova nebo chování mohou mít odlišný význam při použití v různých situacích či souvislostech.⁹

Za zmínku stojí schéma procesu komunikace podle sociologa H.Laswella:

„KDO – CO – KOMU – JAK – ČÍM – PROČ – S JAKÝM EFEKTEM

- ***Kdo**- zdroj sdělení, komunikátor*
- ***Co**- obsah komunikace, komuniké*
- ***Komu**- příjemce, komunikant*
- ***Jak**- systém znaků, komunikační jazyk*
- ***Čím**- způsob předávání informací, komunikační kanál*
- ***Proč**- cíl, záměr komunikace*
- ***S jakým efektem**- výsledek procesu komunikace, uplatnění zpětné vazby¹⁰*

1.3.2 Funkce komunikace

Hranice mezi jednotlivými funkcemi nejsou jednoznačné, dost často se překrývají, ale rozdělení umožňuje pochopit význam komunikace v základních dimenzích.

Funkce účelu, ke kterému komunikující směřuje dle Moslerové:

- **Funkce informativní** – předávání informací, faktů, dat mezi lidmi.
- **Funkce instruktivní** – je to v podstatě také funkce informační, ale s přídatkem vysvětlení významu, popisu, postupu, organizace, návodu, jak něco dělat, jak něčeho dosáhnout.
- **Funkce přesvědčovací**- působení na jiného člověka se záměrem změnit jeho názor, postoj, hodnocení nebo způsob konání

⁹ ERNEKER, Jaroslav. *Základy komunikace. 1. vyd.* České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2004. 9-12 s. ISBN 80-86708-02-0.

¹⁰ MOSLEROVÁ, Nikola. *Interpersonální komunikace.* Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2004. 8 s. ISBN 80-7042-692-6.

- **Funkce osobnostně identická** – uspořádání si postojů, hodnot, vytváření sebepojetí
- **Funkce sdělovací** – sdělování informací s účelem zbavení se těžkostí, vnitřního napětí, svěřování se důvěrných informací druhé osobě, komunikace doprovázená empatickým nasloucháním, porozuměním či podporou
- **Funkce socializační a společensky integrující** – vytváření vztahů mezi lidmi, sbližování, navazování kontaktů, posilování pocitů sounáležitosti a vzájemné závislosti. Komunikace závisí na společenské úrovni, v jakých společenských segmentech se nacházíme a do jakých chceme patřit. Každá společenská vrstva má poněkud odlišný způsob komunikace.
- **Funkce vzdělávací a výchovná**- specificky uplatňovaná zejména prostřednictvím institucí, sycena je funkcí informativní, instruktivní, ale i funkcemi dalšími jako jsou dohled, dozor, kontrola.
- **Funkce zábavná**- jde o to pobavit, rozesmát, vyplnit čas komunikováním, které vytváří pocity pohody a spokojenosti.¹¹

Dle Vybírala můžeme krátce vymezit další možnosti v dělení funkce komunikace, které mají kladný dopad na příjemce:

- **Informovat**- předat zprávu, doplnit jinou, oznámit, prohlásit (informativní funkce)
- **Instruovat**- navést, zasvětit, naučit, dát recept (instruktážní funkce)
- **Přesvědčit**- získat někoho na svoji stranu, zmanipulovat, ovlivnit (persuasivní funkce)
- **Pobavit**- rozveselit sebe nebo druhého, rozptýlit se (funkce zábavní)
- **Vyjednat**- řešit a vyřešit, dospět k dohodě (funkce zábavní)¹²

¹¹ MOSLEROVÁ, Nikola. *Interpersonální komunikace*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2004. 6-7 s. ISBN 80-7042-692-6.

¹² VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. 31 s. ISBN 978-80-7367-387-1.

1.4 Komunikační dovednosti

„Mezi základní komunikační dovednosti, které získáte studiem interpersonální komunikace, patří:

- **Dovednost prezentovat sebe sama** jako sebejistého, sympatického, přístupného a důvěryhodného člověka. Komunikační dovednosti (nebo jejich nedostatek) také prozradí mnoho o negativních vlastnostech dotyčného jedince.
- **Dovednost vztahová** pomáhá navazovat přátelské a milenecké vztahy, spolupracovat s kolegy a udržovat vzájemné vazby s rodinnými příslušníky.
- **Dovednost vést rozhovory a pohovory** umožňuje komunikovat s druhými za účelem získat informace, úspěšně se předvést, ucházíte-li se o nové místo, a efektivně se účastnit řady různých typů rozhovorů a pohovorů.
- **Dovednost komunikovat v malé skupině a vůdcovská dovednost** pomáhají být efektivním členem nebo vůdcem různě zaměřených skupin, například informativních, řešících problémy nebo spontánně hledajících nové nápady, a to jak doma, tak v práci.
- **Dovednost prezentace** znamená umět sdělovat informace jak malým, tak velkým skupinám posluchačů a ovlivňovat jejich postoje a chování.
- **Mediální gramotnost** umožňuje stát se kritickým uživatelem rozmanitých masových médií, se kterými se denně setkáváme.“¹³

1.5 Druhy komunikace

V odborných literaturách existuje nespočet odlišných podob dělení komunikace podle nejrůznějších kritérií. Jedním z nejčastějších dělení jsem vybrala tyto podle počtu zúčastněných osob:

- **Komunikace intrapersonální** je komunikace sama se sebou, která se projevuje za pomoci vnitřní neartikulované řeči (člověk sám sebe přesvědčuje, řeší problémy svého svědomí), nebo hlasitou artikulovanou mluvou.

¹³ DEVITO, Joseph A.: *Základy mezilidské komunikace*. 6. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008. 28 s. ISBN 978-80-247-2018-0.

- **Komunikace interpersonální** je komunikací mezi více lidmi. V širším významu – mezilidská komunikace. V užším významu – komunikace mezi dvěma lidmi.
- **Komunikace skupinová**, která probíhá mezi třemi a více lidmi. Komunikace v malé skupině asi do 30ti lidí.
- **Komunikace meziskupinová** probíhá mezi dvěma a více skupinami.
- **Komunikace masová**, je známé šíření informací rozsáhlému auditoriu s využitím novin, knih, televize, rozhlasu, nebo internetu.

V odborných literaturách jsem narazila na různé druhy komunikace, ale ty pouze zmíním. Dalším druhem komunikace je komunikace záměrná, nezáměrná, kognitivní, asertivní, agresivní, pozitivní či negativní. Myslím si, že není těžké si domyslet, v jakých případech sdělení použijeme daný druh.¹⁴

1.6 Zdravá komunikace

Zdravá komunikace je vlastně komunikace přirozená, funkční bez agrese, lži, předstírání a podobně. Můžeme ji označit jako kvalitní, kdy máme hodnotné informace o druhé osobě, a napomáhá nám spoluvytvářet kvalitní život. Člověk je společenský tvor a nedokáže žít bez společenské komunikace. V jejím porušení by mohlo dojít k dysfunkci komunikačních dovedností a určité izolaci, samotářství, ke kterému může dojít již v obyčejných situacích. Například člověk bez zaměstnání, žena na mateřské dovolené, ale také špatné vedení k nezdravé komunikaci, jako vulgarity, zmíněná agrese a lži. Proto správné učení a vedení ke zdravé komunikaci je prvořadně důležité. Samotná komunikace může být i lékem pro různé onemocnění.

1.6.1 Charakteristika zdravé komunikace

- **Bezprostřednost reakce**

U komunikace je důležitá i bezprostřednost, kdy by jsme neměli odkládat odpověď „najindy“, na později, ale reakce by měla být okamžitá. Ne vždy tomu

¹⁴ DEVITO, Joseph A.: *Základy mezilidské komunikace*. 6. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008., 34-35 s. ISBN 978-80-247-2018-0.

tak musí být, avšak neustálé odkládání vede k úniku. Může to vést k poruchám přímých kontaktů a vztahů.

- **Kognitivní přizpůsobování**

Toto přizpůsobování je myšleno z pohledu biologického a sociálního přizpůsobení k nepřetržitým změnám společnosti a podmínkám života. „*Ten, kdo by si myslel, že může zůstat za každé situace a za všech okolností svůj, že se všemi může mluvit stejně, neměnit a nepřizpůsobovat svůj momentální stav poznání, sice může zůstat sám sebou, ale je do značné míry pro funkční komunikaci nepoužitelný.*“¹⁵

- **Zájem o druhého**

Neznamená to pouze zájem o sdělené informace, ale právě o komunikačního partnera a společný zájem, který dáváme najevo pozorným nasloucháním, trpělivostí, přátelským pohledem a hlasem, povzbuzením, zaangażovaností. Důležitým faktorem při komunikaci je oční kontakt neboli v tváři v tvář, který je součástí při zájmu v komunikaci. Naopak rušivým rysem může být uhýbání, listování v dokumentech, neustálé hledání buď v počítači či v papírech, koukání do mobilního telefonu a spousta ostatních rysů, které mohou znamenat nezájem o druhou osobu a komunikaci s ní. Profesionál v komunikaci, v mé práci mohou zmínit učitele by měl umět naladit studenty, žáky k příjemné komunikaci bez šumů, agrese, špatného naladění ke konverzaci, dialogu a hlavně k naslouchání si navzájem.

- **Reciprocita**

Reciprocita znamená dle slovníku abz.cz: „*vzájemnost, vzájemný vztah nebo zvýhodnění*“.¹⁶ V komunikaci právě mluvíme o vzájemnosti, synchronii, oboustrannosti vyváženého dialogu i ve skupinové komunikaci. V každém sdělování by měla být vyvážena doba, kdy se jedinci mohou vyjadřovat, aby

¹⁵ VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 214 s. ISBN 80-7178-291-2.

¹⁶ <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>

komunikace byla smysluplná pro každého a obě strany měly šanci se vyjádřit a spoluutvářet vzájemnou komunikaci v naslouchání i domluvě.

- **Humor**

Humor či smích vážeme s něčím pozitivním i v komunikaci tomu tak je. Humor nám napomáhá k lepšímu zafixování obsahů a k lepšímu porozumění. Samozřejmostí by mělo být udržení humoru v adekvátní formě bez přehnaných vtípků či nemístných poznámek. Mareš a Křivohlavý (1995) upozorňují na dvě funkce humoru. Na tlumící a posilující, proto by jsme s humorem měly zacházet přiměřeným způsobem. A to hlavně, abychom příliš neshazovali sami sebe, ale i ostatní, posoudit vhodně situaci i naladění společníka, kdy se žertování hodí a kdy ne. Samotná zábava by měla být jednoduše vkusná.

- **„Třikrát ne“**

Zmiňuje tři spojení, které souvisejí s určitými negativy. První spojení je nadbytek požadavků, což u druhého vyvolává určitou paniku, že to nemůže zvládnout, nebude stačit požadavkům a raději požadavky vytěšňuje. Další spojení pojmů je přílišná kritika, kdy při opakovaném negativním posouzení se jedinec uzavírá či spouští obranný mechanismus a popírá svoje selhání, může být agresivní nebo uniká. Kritika by měla mít určitý zdravý charakter. Třetí „ne“ zmiňuje zklamání, kdy by jsme jej neměli neustále připomínat, dramatizovat a vyjadřovat silnými slovy. Například *„s tebou už nikdy, to si budu pamatovat do konce života, já jsem vám tolik věřil, a vy jste mě tak zklamal.“*¹⁷ Komunikace má sloužit k posílení duševního zdraví a rozvoji vztahů.

- **Podpora vývoje a flexibility**

*„Zdravou komunikaci charakterizuje „otevřenost“, možnost navázat na přerušovaný hovor, neuzavírání perspektivy, možnost pokračovat. Druhým významným rysem je podpora dalšího vývoje účastníků.“*¹⁸ Je důležité dbát na

¹⁷ VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 217 s. ISBN 80-7178-291-2.

¹⁸ VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 217 s. ISBN 80-7178-291-2.

komunikaci jako celek, nijak ji nebrzdit, neomezovat, nelimitovat, nepředepisovat, ale nechávat ji volný průběh, kdy je dodržována tolerance a empatie.

- **Konzistence interakcí**

Jde o napojení, nevybočení, držení směru v určitém konceptu, kde komunikace začala, také skončila v dobrém a bylo možné na ni opět navázat bez problémů, můžeme ji vymezit, jako zdravou komunikaci.

2 Formy komunikace

Již z názvu diplomové práce, je jasné, že se budu věnovat více nonverbální komunikaci a tím pádem jí bude věnováno i více stran v téhle práci. Nyní tedy k formám komunikace. V komunikačním procesu není důležité jen to, co se sděluje - komuniké, ale také jakým způsobem se to děje.

Rozlišujeme tyto formy komunikace:

Verbální komunikace - vyjadřování pomocí slov či jiných symbolů (číslic, šifer, obrázků, Morseových symbolů), má podobu jak zvukové, tak psané řeči.

Nonverbální komunikace - mimoslovní způsoby komunikování.

Komunikace činem - sdělování svým vlastním chováním. Takto je možno vyjádřit postoj, vztah k lidem a věcem, prezentovat svou hodnotovou orientaci. Má podobu nonverbální komunikace (u níž však lze komunikovat).

Rozdíl mezi verbální a nonverbální komunikací

Verbální komunikace tedy probíhá a přenáší se za pomoci slovních významů, podle kterých se společníci dorozumívají. Na rozdíl od nonverbální komunikace, kde jsou důležité hlasové prostředky, jako hlasitost řeči, rychlost řeči, zabarvení hlasu atd. Ve zkratce lze tedy říct, že verbální komunikace se zabývá obsahem řeči a nonverbální komunikace způsobem řeči.

2.1 Verbální komunikace

Verbální komunikace probíhá prostřednictvím jazyka, což je výbava, kterou se člověk podstatně liší od ostatních živých tvorů. Člověk je pro slovní komunikaci stvořen a vybaven hlavně fyziologicky. Již jen vytvořením a umístěním hlasivek, možností ovládat jazyk, jako sval a vytvoření rtů. Dále si člověk musí osvojit jazyk, (řeč, mluvu) aby se zařadil do oblasti kultury. Ve společenství, kde neznají písmo, se jazyk udržuje pouze předáváním z generace na generaci. Pokud by tomu tak nebylo, jazyk upadne do nevědomí a zanikne. Jazyk a řeč úzce ovlivňují i lidské myšlení. Složitější formy spolupráce společnosti a zejména shromažďování a předávání znalostí, myšlenek a technik nejsou bez

verbální komunikace patrně možné. Jazyk lidské společnosti umožňuje sociální, kulturní i technický rozvoj.

Přirozený lidský jazyk má čtyři roviny:

- Gramatiku
- Stylistika
- Lexiku
- Výslovnost
- Pravopis

Gramatika je konstrukcí jazyka. Je to soubor pravidel pro správné užívání forem jazyka, které jsou dané a předepsané u všech evropských jazyků. Člověk se je učí a užívá je nevědomě. Stylistika je vlastně nauka o slohu, jak zpracováváme obsah, jaké slova volíme a jak celkově text je srozumitelný. Lexika se užívá zároveň s gramatikou, což je v praktickém životě užití neomezených myšlenek. Lidé si rozumí, tvoří a užívají nové věty, které nemuseli nikdy před tím použít. A umí je užít v písemné i zvukové formě.

V komunikaci se užívá různých vyjadřovacích komunikačních funkcí. Jsou to prostředky, kterými vyjadřuje záměr. Ve školském prostředí v interakci mezi učitelem a žákem se můžeme setkat s pozdravem, definováním, ptaní se, příkazováním, usměřováním, referováním, objasňováním, vysvětlováním, raděním se, oznamováním, schválením, kritikou, vyjadřováním sympatií i nesympatií a mnoho dalších. Tyto funkce se uplatňují jak v písemném projevu tak i v ústním (monologu i dialogu).¹⁹

2.2 Nonverbální komunikace

Při bádání po určité historii nonverbální komunikace jsem narazila na určitý zádrhel v rezervě informací o této problematice, jelikož je nejčastěji spojována s počátky prehistorie od vývojově primitivní společnosti v různých projevech jako posunky či gesta, po vyspělou dnešní societu. Kdy se vlastně nonverbální komunikace užívala a užívá dodnes a je brána jako nejdůležitější část komunikace.

¹⁹ GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. 60-63 s. ISBN 80-7315-104-9.

2.2.1 Základní pojem:

Nonverbální komunikace dle pedagogického slovníku:

„Mimoslovní sdělování, vývojově starší než slovní komunikace. Má různé podoby, zejména: sdělovací, výrazy obličejů (mimika), sdělování pohyby (kinezika), sdělování fyzickými postoji (konfigurací všech částí těla), sdělování gesty (gotika), sdělování doteky (haptika), zaujímáním určité vzdálenosti (proxemika), sdělování úpravou zevnějšku (účes, oblečení, doplňky). Nonverbální komunikace doprovází, zpřesňuje, doplňuje verbální komunikaci. Slouží ke sdělování emocí, zájmů, postojů, záměrů, k přesvědčování lidí.“²⁰

Nonverbální komunikace je často jednoduchým způsobem vymezená, jako mluvení beze slov, pohybové chování, kdy se užívají gesta, mimika, pozice těla a ostatní výrazové prostředky pro vzájemné sdělování, které může být bezděčné, ale také záměrné. O této komunikaci můžeme říct, že je nezastupitelná, jelikož v mezilidském sdělování tvoří až 55%. Značného užívání si všímáme už u malých dětí, kdy ještě nemají plně rozvinutý verbální vzorec a taky raději pro srozumitelnost obsahu dorozumění přijímají pomocí informačních nonverbálních signálů. Je tedy důležité pozorovat a znát mnoho různých mimoslovních prostředků k tomu, abychom lépe porozuměli druhým a uměli je správně vnímat a chápat.

2.3 Dělení prostředků nonverbální komunikace:

Můžeme ji rozdělit na dvě velké kategorie.

Paralingvistické prostředky

Tyto prostředky pojednávají o zvukové realizaci slovního vyjadřování. Jde o hlasitost řeči, rychlost, pauzy, barva hlasu i slovní důraz. Někteří autoři připisují i intonaci, rytmus, akustickou náplň pauz a další.

²⁰ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. 171 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

Extralingvistické prostředky

Sem řadíme mimoslovní prostředky komunikace, které vyjadřujeme tělem. Je to „řeč těla“, kam zařazujeme gesta, mimiku, pohled, dotyk, polohu a držení těla, vzdálenost mezi komunikujícími.

2.3.1 Paralingvistické prostředky komunikace

Řadíme sem:

- **Hlasitost řeči**

Hlasitost je daná intenzitou hlasu, které vzniká napětím hlasivek. Škála hlasitosti se vyjadřuje od šepotu po křik. Fyzikální jednotkou hlasitosti je decibel (dB). Zvuky, které je ucho ještě schopné zachytit je 5dB, šepot má 15 dB, běžný hovor 40-50 dB, křik 60dB. Hlasitost řeči je nejčastěji přizpůsobována obsahu řeči a akustické kvalitě místnosti. Právě ve školním prostředí by měl učitel věnovat pozornost uzpůsobení hlasitosti v místnosti. Ve větším prostoru musí přidat na hlas a v menší může mluvit klidněji. Důležité je, aby jej žáci slyšeli dobře i v zadních lavicích. Hlas učitele je zřetelným ukazatelem dominantnosti osoby ve třídě. I když u začínajícího učitele častým nedostatkem bývá tichý hlas, což bývá projevem vlastní nedůvěry ve vlastní síly, strach, tréma, ale hlavně nedostatek ve hlasové praxi. Učitel by měl umět pracovat s hlasem dle obsahu učiva. Zdůrazňovat důležité části od méně důležitých a to právě hlasitostí a kladením důrazu na slova. Učitel ve škole z nejčastějšího důvodu nekázně žáků zvyšují hlas až na hranici křiku, což je často indisponuje. Další nápor na zvýšení hlasu je špatná akustika v tradičních učebnách, což způsobuje únavu hlasivek a často vede až k jejich onemocnění. Hlasová hygiena u této profese je velice důležitá. Prevence by měla začínat již stravou. Nepít příliš studené, ale i příliš horké nápoje, ale dbát na pitný režim, nejíst ostrá jídla a samozřejmostí je nekouřit. Při mrazivých dnech by se mělo myslet na vhodné oblečení, dýchat nosem a zbytečně na mrazu nemluvit.

- **Pauzy**

Pauzu můžeme vymezit jako přestávku v řeči, které bývají různě dlouhé a na různých místech v řeči. Známe, jsou různé druhy pauz, které si krátce vymezíme.

Fyziologická pauza – při řeči musí občas každý do svých plic dostat vzduch. Slouží tedy k nadechnutí a měla by přijít ve správný čas v komunikaci. U začínajícího učitele bývají fyziologické pauzy častější a delší. Spojuje se často i s rychlou řečí. Nacvičit si to učitel může hlasitým čtením.

Logická pauza- touto pauzou se vlastně vytváří hranice v úsecích řeči, vět apod. Jsou to opět logické pauzy gramatičnosti a významu, tam kde je spojka, vztažné zájmeno, čárka a tečka správně uděláme pauzu. Tato pauza vlastně ovlivňuje srozumitelnost projevu, který je významným faktorem pro porozumění učitele žákem.

Pauza váhání- neúmyslné přestávky, když si člověk neví rady jak vlastně pokračovat. Je to vlastně taková bezradnost v rozhodování v další formulaci. Často vyplněno prázdnými výrazy: éééé, mmm, totiž a tomuto je dobré se vyhýbat.

Dramatická pauza- slouží hlavně k zdůraznění jisté části řeči. Je to vlastně odmlka, která má upozornit na následující část řeči. Učitel tuto pauzu využívá při vysvětlování učiva.

Výstražná pauza- přispívá k udržení pořádku ve výuce, kdy učitel přeruší svoji řeč (upoutá pozornost na rušivý prvek), čím upoutá jejich pozornost.

- **Rychlost řeči**

Rychlost je brána v počtu slov či počtem slabik za minutu, což je vhodnější z důvodu odlišných jazyků a užití slov různých délek. Rychlejší bývají projevy nepřipravené, spontánní (rozhovor mezi přáteli). Také velmi rychlý je připravený profesionál, jako hlasatel v televizních zprávách asi 120 slov za minutu. Běžný projev člověka má asi 100 slov za minutu, ale při veřejných projevech bývá řeč pomalejší asi 60 – 80 slov za minutu pro srozumitelnost a slavnostní charakter. Celkově tempo ovlivňuje kvalitu výslovnosti a přesnost srozumitelnosti obsahu. Učitel často tempo střídá. Je to takový dramatický nástroj, který slouží

k zvýraznění či upozornění. Zkušený pedagog by měl zvládat různé rychlosti řeči dle vhodných situací. Rychlé tempo žáky často dezorientuje a stresuje je to, jelikož nestíhají a pomalé tempo je může zase unavovat a ztrácejí pozornost.

- **Slovní důraz**

Veškerým slovům, která vyslovujeme, tak jim udáváme jiné zdůraznění. Důraz je vlastně přiložení síly na výslovnost slova. Klade se na začátek slova, na jeho první slabiku. Slovní důraz je důležitým prostředkem regulace pozornosti žáků. Projev bez důrazu působí monotónně a způsobuje únavu.

- **Barva hlasu**

Barva hlasu je u člověka dána anatomicky a fyziologicky. Je to individuální vlastnost. Barva se označuje různými atributy: hlas zvučný, nosový, kovový, chraptivý, pisklavý a podobně. Barva může být ovlivněna také únavou, radostí, smutkem či vzrušením, ale také záměrně zbarvený: varováním, hrozbou, ironií a další.

2.3.2 Extralingvistické prostředky komunikace

Mezi extralingvistické prostředky komunikace patří:

- **Gesta**

Gesta jsou pohyby rukou, které jsou nejtypičtějším projevem při komunikaci. V učitelské profesi užívání gest považujeme za důležité, jelikož užívání přiměřených a kultivovaných gest se považuje za efektní komunikaci. Dynamickou gestikulací naznačuje nadšení, což často zvyšuje motivaci učení u žáků. Zatímco přehnané gesta škodí, až odpoutávají pozornost od hovořícího učitele, ale i jeho protiklad, jako strnulost až nehybnost je stejně nezajímavá.

Existuje několik druhů gest a také plní různé funkce.

Akcentační gesta- provázejí verbální komunikaci. U učitele gesta jakoby podtrhovali důležité části ve výkladu, ve vysvětlování, kdy i zdůrazňuje rytmus řeči apod.

Gesta- emblémy- mají samostatný význam a nemusí doprovázet verbální komunikaci a i tak jim člověk rozumí. Příklady: přiložený prst na rty- ticho,

poklepání ukazováčkem na čelo- „člověk nemá v hlavě vše v pořádku“. Ve školním prostředí to může být, když učitel ukáže prstem na žáka. Žák může odpovědět na otázku, stoupne si, a tak dále. Spousta učitelů si také zavádí svoje emblémy, kterými regulují komunikaci ve třídě. Žáci mají také svoje emblémy a to zdvihnutí ruky- chce něco říct, odpovědět, ruce ve tvaru T- pauzu, zpomalit.

Ikonografické gesta- znázorňování. Vyjadřují vlastní význam člověka, jak to chce vyjádřit on sám. Jsou to pohyby rukou odlišné individualitou. Každý jinak kreslí různé děje rukama, ukazuje jinak vlastnosti (tvrdý, plný, měkký), velikost (maličký, obrovský), anebo tvar (kulatý, hranatý).

Uvolňovací gesta- mimovolné pohyby, které slouží k uvolnění napětí a zakrytí rozpaků právě užitím rukou: hlazení si vlasů, sahání si na brýle či náušnice, klepání o stůl, hra s řetízkem. Tyto gesta bychom měli regulovat a zaměňovat s funkčními gesty.

- **Mimika**

Mimika je o pohybech svalů ve tváři. Patří mezi nejdůležitější nonverbální prostředky ve vyjadřování pocitů člověka. Mimika skrývá mnoho odlišných pocitů od pozitivní po negativní. Mimické pohyby mohou na příjemce působit různě, někdy jde jen o pouhé milimetry a člověk se tváří docela jinak. Mluví se právě až o 1000 mimických výrazů, které vznikají kombinacemi pohybů- pohybů očí, obočí, čela, líc, úst a brady. “ *Mimický projev je tvořen třemi oblastmi obličeje: dolní partie- tvář + nos + ústa, střední partie- oči + víčka, horní partie- čelo a obočí*“ ²¹ Mimické výrazy jsou z části vrozené a z části naučené. To také odráží kulturní a sociální zařazení ve společnosti.

Nejdůležitějším mimickým projevem u učitele je úsměv, který vystihuje učitelovu srdečnost, upřímnost a hlavně tím přinese do třídního klima příjemnou atmosféru. Úsměv totiž vzbuzuje pozitivní naladění, důvěru, radost a celkové povzbuzení k práci. Opakem, který by se zase vyskytovat neměl je zdeformovaný úšklebek, který znamená pohrdání, nadřazenost či vyjádření nespokojenosti by u žáků vyvolával strach, úzkost či nejistotu.

²¹ SVATOŠ, T., JANIŠ, K., FILOVÁ, H., ZEMNAN, J., *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace- teoretická minima a praktické náměty*, Hradec Králové: Gaudeamus UHK, 2009, 3. Vyd., 65 s., ISBN 978-80-7435-002-3)

- **Pohled**

Jde o zaměřenost zraku. Pohled znamená, kam se člověk vlastně dívá, jak dlouho se dívá, jak často se dívá a jaká je posloupnost pohledů. Výraz očí může vyjadřovat různé významy jako únavu, nejistotu, smutek, ale také štěstí, radost atd.

Ve školním prostředí máme také vymezených pár pohledů, které nám popisují určité pocity. Žák se přímo dívá učiteli do očí- naznačuje jeho připravenost, otevřenost, sebejistotu. Učitel vlastně diagnostikuje žáka během celého výchovně vzdělávacího procesu a to právě pohledy do tváře a méně i jiné části těla. Během vyučování by měl učitel udržovat oční kontakt s žáky, jelikož je to jeden z nejdůležitějších nástrojů učitele. Právě pohled mu napomáhá ke kontrole třídy i při psaní na tabuli by měl udržovat krátké oční kontakty s žáky, aby dával neustále najevo, že má nad třídou kontrolu. Také učiteli pohled do třídy na žáky napomáhá zjišťovat porozumění své řeči, svého výkladu. Učitel by měl totiž odhadnout dle tváření se a celkové reakce žáků zdali je jeho výklad srozumitelná, není nijak rychlý či složitý. Pohledy žáků jsou vlastně takovými indikátory porozumění.

- **Dotyk**

Jinak řečeno haptika (z gr. haptain – dotýkat se), která se zabývá dotyky. Dotyky jsou dost odlišné a je jich opět mnoho- krátký, jemný dotyk, pohlazení, poplácání po rameni, objetí, podání ruky, odsunutí. Prostý dotyk, pohled či úsměv znamenají srdečnost, upřímnost, povzbuzení.

Právě ve školském prostředí se mluví o tom, zdali se děti učitel má dotýkat či ne, ale můžeme si lidské tělo rozdělit do více dotykových pásem a upřesnit si, které pásmo povolené je například hlava (pohlazení pochvala), ramena (poklepání na rameno při vyrušování, ale i jako pochvala), podání ruky (pozdravení, pochvala, blahopřání). Žáků se častěji dotýkají ženy učitelky než muži učitelé. Děti také mohou občas vyhledávat u učitelů tak zvaný dotykový hlad, což je u dítěte potřeba dotyku od jiné osoby, tisknou se k učiteli. Mají potřebu až mazlení. Zde, ale učitel musí být velmi opatrný.

- **Poloha a držení těla**

Polohou a držením těla se zabývá disciplína posturologie (z fr. posture – držení těla). Jde o určitý soubor fyzických postojů, které vyjadřují určitou komunikační odezvu. Všímání si poloh rukou, nohou, postavení hlavy a tak dále. Komunikovat tedy lze v odlišných polohách. Je možné rozlišovat otevřený či zavřený postoj. Otevřený postoj je takový, kdy si člověk nezakrývá hrud', ruky jsou volně podél těla nebo gestikulují, nohy jsou mírně rozkročené. Zavřený postoj má člověk, který kříží ruce přes hrudník či v sedě dává nohu přes nohu, jako by se neustále před někým zakrýval.

Ve škole žáci dříve odpovídali učitelům ve stoje, nyní se již tolik na to nedbá a odpovídají v sedě, kdy odpověď není pro všechny ve třídě srozumitelná. Občas žáci s učitelem sedí v kruhu, což může na žáka působit přátelsky nebo dokonce žáci mohou ležet na zemi na koberci, což většinou slouží k relaxaci v hodině. Ale nejklassičtější je sezení v lavicích. Učitel bývá před žáky, kdy se pohybuje, stojí, posedává nebo se opírá o stůl, ale hlavně komunikuje tak aby udržel oční kontakt. Nezkušený učitel se často staví zády k žákům a žáci mohou vycítit nejistotu. Z postoje učitele se dá vyčíst uvolněnost nebo napětí a také vyzařování dominance či submitivity.

- **Vzdálenost mezi komunikujícími**

Disciplína zabývající se vzdáleností mezi komunikujícími je proxemika. Tato proxemika vyjadřuje vztahy mezi komunikujícími. Osobní prostor je zóna okolo člověka, ve kterém se cítí dobře sám člověk. Pokud mu tento prostor někdo narušuje, může se cítit ohroženě, oslabeně, může pociťovat nervozitu či útočnost. Do toho to stavu se může dostat v přeplněných místnostech, dopravě, diskotékách a podobně. Samozřejmě, že každý člověk má ten svůj prostor jiný a záleží jaký vztah má k člověku, který prostor narušuje.

Známé nám jsou právě čtyři prostorové vzdálenosti, které určil E. T. Hall (1959,1966), které definují určitý typ vztahu mezi lidmi, kdy každá vzdálenost má svůj druh sdělení:

Veřejná vzdálenost je větší než 3,7 m. Je to vzdálenost, kterou jsme si schopni udržovat v běžném životě, na ulici, při cestování, kdy může nastat něco pro nás

nepříjemného a tato vzdálenost nás od ní již bude ochraňovat budeme se cítit bezpečněji.

Společenská vzdálenost je od 1,2 m do 3,7 m. Tuto vzdálenost si udržujeme ve společenském životě a ve společenské komunikaci, kdy si udržujeme formální vzdálenost. Ve školách se snaží učitelé tuto vzdálenost udržovat od žáků samotným postojem, tak i postavením stolu od první lavice, aby si vzájemně nenarušovali pracovní prostor.

Osobní vzdálenost je brána asi od 45 cm do 1,2 m. Tento prostor je brán jako náš vlastní, osobní, který si nechceme nechat narušovat a chráníme si jej před ostatními. Jsme schopni si jej nechat narušit, ale většinou za použití natažené ruky a to většinou od lidí, které máme rádi. Ve školách se učitelé často děti dotýkají, za účelem pochvaly (pohlazení) nebo upozornění (poklepání na rameno), což některé děti nemají rády, ale jiné zase ano.

Intimní vzdálenost je od 45 cm a méně. Tato zóna důvěrná, soukromá a ne pro každého přítomná, jelikož v této blízkosti již je slyšet a cítit dech a to nám není u každého příjemné. Pouze u jedinců, které máme opravdu rádi. Nejlepší přítel, manžel, děti, rodina, ale připouštíme do této zóny i při zápasu, uklidnění či ochraně.²²

Ve školních lavicích se setkáváme s tím, že žáci si svůj prostor vymezují například i čarou uprostřed lavice, kterou si nakreslí. Také můžeme vidět ve studovnách a knihovnách, jak si studenti vymezí svůj prostor takže si knihu dají kolem sebe knihy, na vedlejší židli položí kabát či tašku a tak mají pocit, že jsou chráněni od ostatních. Osobnost učitele také často narušuje prostor žáka a to například přihnoutí se nad žáka, kdy kontroluje jeho práci, ale také stačí jen stoupnutí se vedle lavice, když žák vyrušuje a učitel ho upozorní svoji blízkostí. Ve škole každá komunikační situace vyžaduje jinou vzdálenost mezi učitelem a žákem. Učitel musí měnit vzdálenost funkčně- podle toho zda prezentuje učivo, zkouší hromadně, zkouší individuálně, utěšuje žáka, chválí či kárá.

²² DEVITO, Joseph A: *Základy mezilidské komunikace*. 6. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 162 s. ISBN 978-80-247-2018-0.

- **Vzhled, zevnějšek**

Vzhled je v současnosti jeden z nejdůležitějších faktorů u člověka. To jak vypadáme, jak se upravujeme, jak se oblékáme, nás staví na určitou pozici mezi lidmi. Také to ovlivňuje účes, oblečení, ozdoby, doplňky atd. Dle toho to si ostatní určují naše pohlaví, ale také věk, pracovní postavení a zařazují jedince do společenské nebo profesní skupiny. Oblečení můžeme rozdělit na formální a neformální. Formální oblečení může znamenat ve školství uniforma, kdy je to zařazení k příslušné škole a mezi žáky má za cíl rovnocennost. Na vyšších stupních škol můžeme již zmínit oblek, kravatu, kdy to škola vyžaduje a to u promoce, státních závěrečných zkoušek a různých společenských akcí. Právě učitel by měl být vzorem pro žáky a dávat si na vzhledu záležet a jít žákům příkladem. Již malá náušnice může u žáků vyvolávat neklid, i když dnešní společnost jde dál a začíná se vše více tolerovat. Nedůležitějším prvkem v této oblasti je hlavně čistota člověka. Dodržování hygienických návyků.

Nonverbální projevy při komunikaci ve většině případů nebývá tak přísně kontrolována jako řeč. Řeč těla se většinou odehrává na nevědomé úrovni, dá se říci, že je automatická. Doplnuje verbální projev, zesiluje jeho účinek, reguluje jej a za určitých okolností může i řeč zastoupit. Někdy stačí pouhý projev mimiky nebo gesta a není potřeba říkat žádná slova. Předěsí text nás seznámil s paralingvistickými (viz. kapitola 2.3.1) a extralingvistickými prostředky (viz. kapitola 2.3.2), se kterými se můžeme setkat u nonverbální komunikace. Snažila jsem se každý prostředek krátce popsat v rámci učitelské profese, pro ujasnění.

2.4 Bariéry v komunikaci

Každý z nás se určitě setkal s nějakým problémem v komunikaci, jak z vlastní strany, kdy jsme nebyli schopni něco vysvětlit, tak aby nás jiní mohli pochopit. Ale určitě i s tím kdy jsme nebyli schopny pochopit druhé. Zde je důležité uvědomit si právě zmíněné bariéry komunikace a snažit se jim vyhýbat nebo je překonávat. Nesmíme je vnímat, jako určité zlo, ale jako něco s čím

musíme bojovat, abychom nepřicházeli o možné informace. Znamé jsou dva druhy interní a externí bariéry.

2.4.1 Interní bariéry

Interní můžeme jinak říct, jako vlastní, osobní problém. Nejčastější a určitě známou obavou je pocit z neúspěchu, což jedince omezuje. Může se to projevovat chvěním hlasu, v chybném projevu, zadržávání se. Problémem se můžou stát i osobní problémy, které nás velmi ovlivnit v celkovém slušném chování. Další bariérou může narušená schopnost komunikovat u účastníka společného rozhovoru, kdy nás to osobně může natolik dráždit, že nejsme schopni vnímat obsah. Může to být pouze užívání nářečí, které nám nevyhovuje, ale také nespisovná mluva, i příliš odborný jazyk. Určitou bariérou může být xenofobie, nesympatie, skákání do řeči, i vlastní nepřipravenost na komunikování a fyzické nepohodlí snižuje poslouchání verbálního projevu.

2.4.2 Externí bariéry

Externí bariéry jsou ty, které na nás působí z vnějšku. Mohou se objevit všude kolem nás. Stačí přijít do nového prostředí, které již od pohledu je nám nepříjemné, špatně připravené prostředí, které může na naši osobnost působit depresivně. Také se může objevit někdo, kdo nás bude neustále z povzdálí vyrušovat hlasitým projevem, nebo nás neustále sledovat. Celkovou komunikaci může narušovat hluk z ulice, ale i vizuální rozptylování.

2.4.3 Chyby a nedostatky ve vnímání lidí

Během života se určitě každý setkal s chybami a nedostatky ve vnímání, které si uvědomíte po přečtení. Jak vůbec vnímáme druhé je individuálního charakteru. Není to většinou vůlí rozumu, ale spíše citů. Vnímání pomocí vlastního úsudku, názoru, pravidel, hodnot, které směřují k určitému odsouzení druhého, nebo budeme mít snahu něco potlačovat a tím pádem se náš celkový pohled změní. Mluvíme jednoduše o určitých překážkách, kterých by se měl učitel vyhýbat při komunikaci s žáky a měl by jednat za pomoci rozumu, profesionalizace a umět používat city, tam kde jsou potřeba.

- **Haló efekt**

Je to osobní vytvoření prvního dojmu, který jsme si učinili o druhém člověku na základě prvního setkání či prvního projevu. Je to velice silný dojem, jelikož může být dlouhodobý až trvalý, kdy vnímání člověka není vlastně objektivní. Což není jeho vina, ale naše. Pozitivní dojem dokáže podpořit kladné vlastnosti a negativní poukazuje hlavně na ty špatné vlastnosti. Samozřejmostí u haló efektu může být chybné posouzení. Posuzování druhého člověka se v průběhu času může změnit. Vypovídá to o naší toleranci o rozdílnosti druhého, zvláště musí být obezřetný učitel u posuzování mladistvých při pubertě a adolescenci. Jelikož studenti v tomto období nalézají sami sebe, svoji osobnost, proto je důležité mít o žáky zájem, povídat si s nimi a lépe je poznávat.

- **Projekce**

V projevech druhého vidíme to, co se týká nás samotných. Vidíme vlastní vzorce chování. Určitě nedostatky, ale také vlastní pozitiva a negativa, které nám jsou známy ve svém chování, jednání i ve vlastním projevu. Člověk má totiž tendenci všimnout si u druhých vlastností dost rozdílných či podobných jemu samému či známé osobě a tím pádem mu připisovat i ostatní vlastnosti někoho jiného známého a dle toho k druhému zaujímá postoj.

- **Černobílé vidění**

Znamená to určité posouzení člověka jaký vlastně je, podle toho zda nám je sympatický nebo nesympatický, kdy cítíme určité sympatie či antipatie. Pokud převažují sympatie je nám člověk milejší, raději s ním komunikujeme a přisuzujeme pozitivní hodnocení. U jedince, který je nám nesympatický ztrácíme zájem komunikovat a také mu připisujeme negativní hodnocení.

- **Mezikulturní nevnímavost**

Je to určitá netolerance rozdílnosti odlišných kultur, kdy jedinec nemá dostatečné informace o určité kultuře, kdy nezná jejich zvyky, obyčeje, morálku, celkové chování lidí. Jedinec totiž očekává, že se všichni budou chovat stejně a pokud tomu tak není je to pro něj určitým způsobem nepřijatelné.

- **Schematismus**

Jednoduše řečeno je to škatulkování. Zařazování lidí do určitých skupiny dle společných znaků, způsobů jednání, vystupování, ale také vzhledu či postavení.

- **Zobecňování**

Nás samotné mohou ovlivnit i jednoduché podněty, které budou mít vliv na to ostatní. Mohu to uvést na známém příkladu, kdy jedinec píše levou rukou, můžeme usuzovat, že nebude moc zručný. Nebo na základě pozitivních podnětů, kterými jedinec na nás působil, mu můžeme připisovat nespočet dalších pozitivních vlastností i naopak v negativních. Ve školních lavicích se to objevuje v odlišování děvčat a chlapců. Děvčátka jsou hodná a učitel jim nepřipisuje nepořádek ve třídě, ale většinou je to přisuzováno chlapcům. Bývají větší uličníci.

- **Předsudky**

Přisuzování vlastností ve většině případů negativních lidem dopředu bez jakkoliv ověřených údajů. Někdy je předsudek definován jako negativní stereotyp. Předsudek obsahuje kritické zhodnocení nebo odsouzení a projevuje se v negativních vztazích.

- **Tendence průměru**

Sklon člověka hodnotit ostatní průměrně. Nepouští se do velkolepých hodnocení, jelikož mu to není příjemné. V pedagogické profesy by tato tendence neměla existovat, je důležité aby učitel si právě odlišností všiml a uměl žáky hodnotit, jako individua a všiml si jednotlivých prvků, v kterých žáci vynikají.

- **Nálada**

Nálada nás může při vnímání druhých nejčastěji ovlivňovat, jak pozitivně tak i negativně. Ve výuce by se hlavně učitelova nálada neměla prolínat v hodnocení žáků, jelikož může být chybné.

Na všechny tyto chyby a nedostatky ve vnímání žáků, ale i rodičů by si měl dát učitel velký pozor. Měl by být, jak jsem již zmínila profesionálem a nenechat se ovlivnit výše zmíněnými chybami, které si sice nikdo z nás nechce připustit, že je dělá. Učitel by měl projevovat o studenty zájem, snažit se je poznat, aby k těmto chybám nedocházelo.

3 Pedagogická komunikace

Dostali jsme se k důležité části práce a to ke komunikaci ve škole, která je nejdůležitější oblastí ve výchově a vzdělávání neboli edukaci na školské půdě. Již z jejího institucionálního charakteru můžeme říci, že se v ní bude komunikovat z určitého důvodu, kdy komunikace má nespočet zvláštností. Těmito zvláštnosti se liší a jsou to například dané role partnerů v komunikaci, cíle komunikace, obsah komunikace, čas, prostor, účastníci. Vše tohle se může různit a působit individuálně na celý proces edukace. „*Základním cílem pedagogické komunikace je podílet se na rozvoji vychovávaného a vzdělávaného jedince, v souladu s kvalitami jeho osobnosti, jeho možnostmi a mezemi.*“²³

3.1 Vymezení pedagogické komunikace

Při bádání a pročítání literatury jsem narazila na spoustu různých definic, pohledů a odlišností v obsahu i rozsahu pedagogické komunikace. Já si vybrala a odcituji tyto, které mě zaujaly či jsou nejvíce uváděné:

D. Gavora (1988)

„*Pedagogická komunikace je výměna informací mezi účastníky výchovně-vzdělávacího procesu. Slouží k dosažení výchovně-vzdělávacích cílů. Informace se v pedagogické komunikaci zprostředkovávají verbálními a nonverbálními prostředky. Pedagogická komunikace se řídí osobitými pravidly, které určují pravomoce jejich účastníků. Má svoje prostorové a časové dimenze.*“²⁴

U. A. N. Leont'jev (1973)

„*Pedagogická komunikace je profesionální komunikace učitele se žákem při vyučovací hodině i mimo ni, jež má určité pedagogické funkce a je zaměřena na vytvoření příznivého psychologického klimatu*“²⁵

²³ SVATOŠ, T., JANIŠ, K., FILOVÁ, H., ZEMNAN, J., *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace- teoretická minima a praktické náměty*, Hradec Králové: Gaudeamus UHK, 2006, 2. Vyd., s.76, ISBN 80-7041-176-7

²⁴ GAVORA, P., *Pedagogická komunikácia v základnej škole*, Bratislava, Veda, 1988, s. 22, ISBN

²⁵ NELEŠOVSKÁ, A., *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 26 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0738-1.

Sup (1985)

„Komunikací rozumíme přenos informací, myšlenek, pocitů atd. od jednoho člověka k druhému, resp. Skupině lidí, uskutečňovaných pomocí symbolů (znaků) umožňujících přetváření poznatků a dorozumění mezi lidmi.“²⁶

3.2 Funkce pedagogické komunikace

- *„Zprostředkovává společnou činnost účastníků, jednotlivé pracovní postupy včetně kodifikovaného pojetí úspěšnosti a neúspěšnosti (Charaš, 1979)*
- *Zprostředkovává vzájemná působení účastníků v nejširším smyslu včetně výměny informací, zkušenosti, ale také motivů, emocí (Vyskočilová, 1991)*
- *Zprostředkovává osobní i neosobní vztahy (A. A. Leont'hev, 1979)*
- *Formuje všechny účastníky pedagogického procesu, zejména pak osobnost žáků (Helus, 1990)*
- *Je prostředkem k uskutečňování výchovy a vzdělávání, neboť cíl, učivo, metody atd. nemohou vystupovat v pedagogickém procesu přímo, nýbrž ve slovní či mimoslovní podobě (Gavora a kol., 1988)*
- *Konstituuje každý výchovně vzdělávací systém, neboť tvoří jednu z jeho hlavních složek, zajišťuje jeho fungování, vnáší do něj pohyb, vývoj, dynamiku, udržuje však i jeho stabilitu (Kuzmina, 1976)“²⁷*

„J. Gric, kterého ve své práci citují J. Křivohlavý a J. Mareš, koncipuje pedagogickou komunikaci v pěti bodech:

- **Princip kooperace-** *spolupracuj s partnery*
- **Maxima kvality-** *řekni dost, ale neříkej více, než je nezbytné, ať je tvé sdělení dostatečně informativní, ale zároveň co nejúspornější.*
- **Maxima relevace-** *řekni to, co je v daný moment důležité a vhodné vzhledem k tématu, cílům, účastníkům.*
- **Maxima způsobu-** *vyjadřuj se jasně, srozumitelně, přesně, jednoznačně.“²⁸*

²⁶ NELEŠOVSKÁ, A., *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 26 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0738-1.

²⁷ MULLEROVÁ, S., *Komunikace ve škole-vybrané kapitoly*, 1.vyd., Liberec, 2002, 74 s., ISBN:80-7083-618-0.

²⁸ MAREŠ, Jiří a KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Komunikace ve škole*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 25 s., obr. příl. ISBN 80-210-1070-3.

3.3 Zprostředkování pedagogické komunikace

Komunikace v pedagogickém procesu skutečně „zprostředkovává vzájemné působení lidí, jejich vztahy, společnou činnost, a že je sama zprostředkována slovy, gesty, pohledy, odstínem hlasu.“²⁹ Hlavně jde o přímý kontrakt, o osobní styk určité skupiny lidí ve stejném čase na stejném místě. Komunikace, sdělování i zpětná vazba v pedagogickém procesu udává průběh. Již při práci s knihou, učebnicí, s pracovním sešitem, při psaní, poslouchání nahrávky či pouhém prohlížení obrázků, dochází ke komunikaci, která by měla být živá, založená na spolupráci. Učitel by měl mít výuku propracovanou hlavně tak, aby žák pracoval s poznatky a získával je pomocí vlastní aktivity a podílel se na výuce.

3.4 Účastníci pedagogické komunikace

Při přímém zaměření na pedagogickou komunikaci známe dvě skupiny účastníků: vychovávající a vychovávané. Ve vyšším postavení bývají vychovávající, což jsou většinou dospělé osoby s pedagogickou či odbornou kvalifikací. Také můžeme do této skupiny přiřadit školní třídu, skupinu žáků ve třídě či žáka v určité roli, například předseda žákovské samosprávy, vůdčí určité pracovní skupiny a jiné. Vychovávaným aktérem pedagogického procesu je mnohdy žák jako individualita, skupina žáků, také třída. V obvyklých situacích se může stát, že jedinec se ztotožní s rolí vychovávajícího i vychovávaného a dochází k vnitřnímu dialogu, který je vhodný pro sebevzdělávání a sebevýchovu. Důležitý zřetel v pedagogické komunikaci je počet zúčastněných osob. Již při složitějším plnění cíle ve výuce je dobré počet účastníků snižovat, tímto se výuka zkvalitňuje. I ve školských předpisech je doporučováno s kolika-ti žáky učitel může pracovat. Již při exkurzích, výuce cizího jazyka, při vzdělávání zdravotně znevýhodněných, ale i při vzdělávání talentovaných jedinců. V praxi to může vypadat, že proti 20-30 žáků stojí obvykle jednatel, který zastává pozici učitele. Zde je důležitá role učitele, aby byl schopen výuku připravit co nejefektivněji a komunikovat ve vytvořených vztazích.

²⁹ MAREŠ, Jiří a KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 33 s. Pedagogické a psychologické studie. ISBN 80-04-21854-7.

Nejčastěji uváděné vymezení vztahů v běžné třídě dle P. Gavory:

1. „Učitel – žák
2. Učitel – skupina žáků
3. Učitel – třída
4. Žák – žák
5. Žák – skupina žáků
6. Žák – třída
7. Skupina žáků – skupina žáků
8. Skupina žáků – třída“³⁰

O prvních třech typech se píše, že mají asymetrickou povahu, která je dána nadřazenou rolí učitele. Kdy učitel rozhoduje o, čem a kdy se bude komunikovat, co vlastně chce slyšet. Opakem asymetrie je symetrie. V tomto případě mluvíme o rovnocennosti mezi partnery v komunikaci a žáci by měli být na stejné úrovni. Je jasné, že se mohou vyskytnout více průbojní a dominantnější žáci, kteří zastíní méně průbojně, a v tomto případě může nastat opět asymetrie v komunikaci. Další možností vztahů v běžné třídě můžeme zmínit preferenční vztahy. Což znamená upřednostňování před jinou osobou a ignorací druhého. Nemusí to znamenat, že učitel volí takto za nějakým úmyslem, ale z prostého důvodu volby v dané situaci. Samozřejmě se u některých objevují záměrné preference, kdy jsou voleni jedinci s lepšími výsledky či děvčata a podobně, ale z profesionálního hlediska by se to nemělo dít. V pedagogické komunikaci nemusí probíhat pouze mezi členy navzájem, ale také žák i učitel sám se sebou. Toto nazýváme intrakomunikací. Proces spojen vůbec s myšlením člověka, kdy je nucen odpovídat si na otázky, argumenty, aby dosáhl vlastních odpovědí. Jinak řečeno vedení rozhovoru sám se sebou.

3.4.1 Osobnost učitele v komunikaci

Myslím si, že dnešní doba a společnost si již neuvědomuje důležitost pedagoga jako člověka v životě dětí, mládeže i dospívajících. Učitelé jsou

³⁰ GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. 165 s. ISBN 80-7315-104-9.

v kontaktu s dětmi ve školách několik hodin denně. Kdy jsou na osobnost učitele kladeny požadavky v rámci bezpečnosti, výchovy a vzdělávání. Celou dobu učitele provází komunikace, jako vysvětlování, výklad, popisování, upozorňování, kárání a tak dále. Tyto schopnosti, dovednost správně komunikovat nazýváme komunikativní kompetence, která přispívá k učitelské profesionalitě. Učitel musí být schopen se realizovat a neustále se vzdělávat. Být jednou nohou vpřed, jak se říká. Měl by být schopen reagovat na moderní technologie, kulturu i vědu. Na těchto předpokladech se právě rozvíjí celá škála kvalit. Učitel by měl být flexibilní a snažit se s žáky pracovat jinak, aby vyučování nebylo rutinní. Vše záleží hlavně na učiteli a na jeho přípravě na vyučování. Samozřejmě spadají do komunikace rodiče, pracovní kolegové a vedení.

3.5 Výchovně vzdělávací cíle a pedagogická komunikace

Sdělení, rozhovory, dialogy ve školní třídě při výuce neprobíhají volně, ale s určitým úmyslem. K dosažení výchovně-vzdělávacího cíle, který tvoří soubor požadavků vlastností, kterých má žák dosáhnout. Účastníci pedagogického procesu se vyjadřují neverbálně, verbálně a písmem za účelem dosažení správných výsledků, které jsou od nich očekávány. „*Komunikace je nevyhnutelnou podmínkou vyučování.*“³¹ Jejímž prostřednictvím učitel vnáší do výuky její obsah, vyučovací metody a formy. Metody vyučování jsou žákům poskytovány nepřímo je na učiteli, jaké metody si volí a tím pádem musí umět vést komunikaci, jak při práci s textem či užitím jiných pomůcek.

3.6 Pravidla pedagogické komunikace

Komunikační pravidla, jsou společensky vymezená norma. Nejsou sice všechna někde sepsaná, ale společnost se jich snaží držet a vychovávat dle nich nejmenší. Pravidla jiným způsobem norma, předpis, správný způsob užívání komunikace a nespočet dalších pojmů vlastně vymezují, co společnost požaduje a očekává od účastníků komunikace. Ve školním prostředí, v užším pojetí

³¹ GAVORA, P., *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. 25 s. ISBN 80-7315-104-9.

ve školní třídě mluvíme o pedagogické komunikaci, která může mít svá základní pravidla sepsaná ve školním řádu, který je ve školách vyvěšen na viditelných a dostupných místech. Důležitá jsou i nepsaná pravidla, které by měl určit učitel společně s žáky, která by měla být zpočátku upevňována. Za pomoci vzájemné domluvy, jelikož budou platit mezi nimi navzájem. Samozřejmě, že je spousta učitelů, kteří si pravidla určit sami neboť si myslí, že jsou autoritami a žáci jim musí být podřízeni. Avšak vztahy založené na autoritativní komunikaci nemusejí být vhodné a vztah nemusí být dostatečně otevřený, ale to by měl vědět každý zkušený pedagog. Jistě, že se mohou objevit i chyby na straně žáků, kdy žáci v rámci poznávání si učitele takzvaně oťukávají, aby skutečně poznali, jaký nový učitel je, co vydrží, co si budou moci k němu dovolit. V tomto případě záleží na učiteli, jak si se studenty poradí. Vzájemně si předurčí, jaká pravidla si mezi sebou zvolí a to jim napomáhá, jak při organizaci pro práci, tak pro udržení dominantnější role učitele. Neboť je důležité, aby při vzájemné komunikaci byl určen někdo, kdo komunikaci vede a usměrňuje.

„Dominantní postavení role učitele je založeno na tom, že učitel je vůči žákovi:

- *Funkčně nadřazený (instituce školy mu svěřila úkol vychovatele a vzdělavatele, je za to právně zodpovědný)*
- *Společensky nadřazený (je starší)*
- *Zkušenostně bohatší (ví více o světě)*
- *Odborně kvalifikovaný (je školený profesionál)“³²*

Učitel by měl svoje dominantní postavení umět korigovat ve střední, demokratické rovině neměl by být zcela direktivní s pocitem nadvlády a převahou.

3.6.1 Počet pravidel

Přehnaný počet pravidel ztrácí svůj význam, jelikož žáci se v nich mohou ztrácet, zapomínat a tím pádem je neplnit a dostávat se do rozporů s učitelem. V dnešní společnosti je vymezení takových pravidel velice složitým a spletíým úkolem. *„Lze vymezit tři způsoby, jak pravidla vytvářet: pravidla stanoví učitel,*

³² GAVORA, P., *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. 35 s. ISBN 80-7315-104-9.

*o pravidlech rozhodují žáci a žáci vytvářejí pravidla společně s učitelem.*³³

Každý uvedený způsob vytvoření pravidla má svoje klady a zápory a svým způsobem se prolínají. Určitě je důležité, aby učitel žákům předložil svá pravidla, která by měla být obecnějšího charakteru, žáci by jej měli doplnit o své požadavky a možnosti a společně by měli dosáhnout určitého závěru. Mohou si i pravidla určit pomocí skupinové práce, kdy si pravidla sepíší a nějakým způsobem i stvrdí. Například sepsat si je na nástěnku a každý se pod ně podepíše. Jak jsem již zmínila, pravidla by měla být menšího počtu a důvody proč, to uvádí J. S. Cangelosi:

- *„Málo pravidel se snadněji zapamatuje než mnoho.*
- *Jednotlivé pravidlo se v malém počtu nařízení bude jevit jako důležité.*
- *Funkční pravidla apelují na zdravý rozum žáků a vedou je k tomu, aby přemýšleli o svém chování.*
- *Funkční pravidla soustřeďují pozornost spíše na účelné chování než na nefunkční formality.*³⁴

3.6.2 Proč zavádíme pravidla

Pravidla plní několik účelů dle J.S. Cangelosiho:

- Maximalizují spolupracující chování a minimalizují chování nespolupracující, rušivé.
- Zajišťují bezpečnost a pohodlnost učebního prostředí.
- Zamezují rušení ostatních tříd a lidí mimo učebnu činnostmi pobíhajícími ve třídě.
- Udržují přijatelnou úroveň slušnosti mezi žáky, zaměstnanci školy a návštěvníky školy.

³³ NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 171 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0738-1.

³⁴ CANGELOSI, James S. *Strategie řízení třídy: jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce*. 2. vyd. Praha: Portál, 1996. 122 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-038-9.

Psaná a nepsaná pravidla na závěr této menší kapitoly, které shrnul P. Gavora do několika bodů:

„Učitel ve výuce má právo:

- *Kdykoliv si vzít slovo, přerušit žáka*
- *Mluvit s kým chce (jednotlivec, skupina, celá třída)*
- *Mluvit o čem chce, rozhodovat o tématu komunikace*
- *Mluvit v rámci výuky jak dlouho chce*
- *Mluvit v pozici, kterou považuje za vhodnou (vsedě, vestoje, v chůzi)*

Žák ve výuce má právo:

- *Mluvit jen tehdy, když mu učitel udělí slovo*
- *Mluvit jen s tím, kdo mu byl určen*
- *Mluvit jen o tom, co mu bylo určeno*
- *Mluvit jen tak dlouho, jak mu bylo určeno*
- *Mluvit jen na místě, které mu bylo určeno*
- *Mluvit v pozici, která mu byla stanovena*³⁵

Sice tato pravidla pro dnešní edukaci znějí jako negativum, neboť se prosazuje tvořivé myšlení, iniciativa, aktivita, vlastní prosazování, přirozený projev. Ale to pravidla nezakazují, pouze doporučují, čeho by se měla třída řídit, aby nevznikal chaos a tím nebyla narušená výchova a vzdělávání.

Na závěr této kapitoly můžeme přemýšlet, kde je vlastně hranice komunikace ve škole, kdo se na ni podílí a jak tedy s žáky správně komunikovat. Důležitou osobou je učitel, přednášející, vedoucí nějakého kroužku, vychovatel a další je žák, student, posluchač. Dnešní doba nám dává možnosti i v jiných formách vzdělávání a to v samostudiu, studiu za pomoci techniky, internetu. Samozřejmostí rozvoje komunikace jsou neustále rodiče či jiný vychovávající jedinec. V pedagogickém procesu je komunikace nejdůležitějším bodem pro správné plnění a fungování procesu výchovy a vzdělávání ve školním prostředí. Slyšela jsem i srovnání pedagogické komunikace s ping-pongem, kdy je princip

35 GAVORA, Peter. Učitel a žáci v komunikaci. Brno: Paido, 2005. 31-32 s. ISBN 80-7315-104-9.

hry stejný je důležité střídat strany, jako bychom vyměňovali míček. Komunikace je tedy pro celý vzdělávací proces nezastupitelná, nelze ničím nahradit ani ji nijak omezit, jelikož to vše se může projevit na výsledcích vzdělávání u žáků. Bez komunikace učitel nedostává potřebné informace. Zdali se žák vůbec něčemu naučil, jestli dostává dostatek podnětů a či si tvoří určitý systém hodnot a pojmů. Chyběla by velká část kontroly žákovy práce a zpětné vazby. Učitel by tedy měl dbát na propojení mezi ním a žákem, naleznutí správné společné cesty a vzájemné spolupráce.

4 Organizační formy a uspořádání učebny

Důležitým úkolem učitele je vhodná volba organizační formy vyučovací hodiny, jelikož to ovlivní celý průběh výuky či celého vzdělávacího procesu.

Nejnámější jsou tři organizační formy:

- Hromadné vyučování
- Skupinové vyučování
- Individuální vyučování

4.1 Hromadné vyučování

Jedna z nejužívanějších forem na našich školách. Jinak řečeno frontální vyučování. Vyjadřuje kdo, s kým vlastně komunikuje, kdo je původcem a kam komunikace směřuje. J. Mareš aj. Křivohlavý dělí na:

- Obousměrná komunikace mezi učitelem a jedním žákem
- Jednosměrná komunikace od učitele ke třídě
- Jednosměrná komunikace učitele k žákovi jako jednotlivci

4.1.1 Obousměrná komunikace mezi učitelem a jedním žákem

Tato komunikace probíhá mezi učitelem a jedním žákem, ale nemusí být v místnosti, kde nikdo jiný není. Mohou tam být ostatní žáci. Učitel většinou klade otázky a žák odpovídá. Otázky by měly být formulované tak, aby žáky zaujaly a měly zájem se zapojit do komunikace.

Obr. 1: obousměrná komunikace mezi učitelem (černá) a žákem (bílá)

Obousměrnou komunikaci můžeme doplnit o další typy dle J. Křivohlavého a J. Mareše o:

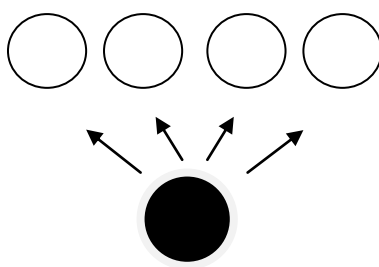
„Rozhovor se žákem před třídou

Rozhovor se žákem mezi ostatními žáky

4.1.2 Jednosměrná komunikace od učitele ke třídě

Jak z názvu vyplívá, jde o komunikaci směřující od učitele k žákům. Mezi žáky je jakýkoliv kontakt nepovolen. Při tomto vedení žáků, je důležité, jak učitel umí zaujmout své posluchače, aby nezačali ztrácet pozornost a tím pádem by ztrácela smysl i výuka.

Obr. 2: Jednosměrná komunikace

4.2 Skupinové vyučování

Při skupinové práci se rozvíjí spolupráce, tolerance a hlavně vzájemná komunikace, která jim napomáhá společně zvládnout určitý problém. Skupiny mohou být sestaveny učitelem nebo spontánně. Toto vyučování lze rozdělit na dvě skupiny dle počtu účastníků:

- Párové vyučování
- Skupinové vyučování po třech a více dětech ve skupině

4.2.1 Párové vyučování

Probíhá mezi dvěma žáky, kdy se vlastně prolíná hromadná a skupinová výuka. Lze ji využívat při úkolech doporučující konzultování, které napomůže úkol vyřešit. Jednoduché pro realizaci, jelikož žáci ve třídách většinou sedí po

³⁶ MAREŠ, Jiří a KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 53 s. Pedagogické a psychologické studie. ISBN 80-04-21854-7.

dvou, proto se dá využít typického uspořádání tříd. Také lze párové vyučování využívat pro navyknutí si na pozdější skupinovou práci.

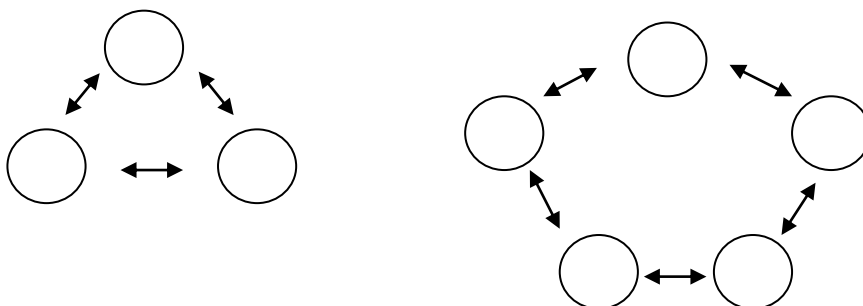
Obr. 3: Párové vyučování – obousměrná žakovská komunikace

4.2.2 Skupinové vyučování po třech a více dětech

Skupinová práce je v poslední době velice propagovaná vyučovací forma, která sebou nese i spoustu úskalí hlavně v přípravě pro učitele, jelikož učitel musí skupinovou komunikaci usměrňovat a vést správným směrem, ke správným výsledkům. Skupiny by měly být vytvořeny, tak aby rozvíjeli vědomosti, dovednosti a s tím související kompetenci žáka ke komunikaci.

Obr. 4: Skupinové vyučování – obousměrná žakovská komunikace

4.3 Uspořádání učebny

Uspořádání učebny je dalším důležitým aspektem pro vzájemnou komunikaci v celém pedagogickém procesu, ale i v životě. Neboť každá komunikace se odehrává v nějakém prostoru. Prostor může dodávat komunikaci a výuce zcela jiné možnosti, jak v pohybu, v relaxaci, tak v možnostech rozvrstvení skupinek po třídě či v práci v kruhu. Školní vybavení, pomůcky i nábytek jsou rozmístěny tak, aby vyhovovali určitému typu komunikace.

„Při uspořádání učebny hraje roli:

- *Velikost učebny*
- *Tvar místnosti*
- *Akustika*

- *Nábytek a didaktické vybavení učebny*³⁷

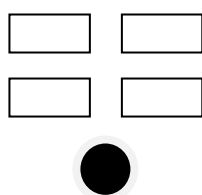
Komunikace ve výuce probíhá na školské půdě nejčastěji právě ve třídách, které v dnešní době prochází na spoustě školách rekonstrukcemi, které mají za úkol z klasických tříd vytvořit třídy funkční, moderní se zaměřením na určitou problematiku pro jednotlivé vyučovací předměty. Krátce se zmíním ještě o uspořádání tříd.

4.4 Jak jsou třídy ve školách nejčastěji uspořádány:

- **Tradiční uspořádání učebny**

Můžeme říct, že tradiční uspořádání je to co nejčastěji známe ze škol z vlastní zkušenosti, kdy vyučující je vpředu a lavice jsou uspořádány v řadě. Komunikace zde probíhá pouze mezi učitelem a žákem, ale lze využít i skupinové práce, kdy se žáci mohou v lavicích k sobě natočit a tím pádem vzniká komunikace skupinová mezi žáky navzájem.

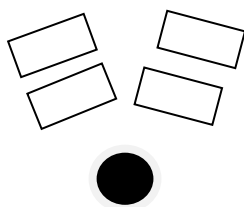
Obr. 5: Tradiční uspořádání učebny

- **Krokev**

Uspořádání pod názvem krokev je jednoduše učebna, kde je málo místa, ale větší počet žáků. Většinou jiné uspořádání není z důvodu stísněného prostoru možné. Pozitivem v tomto uspořádání je, že žáci na sebe lépe vidí.

Obr. 6: Krokev

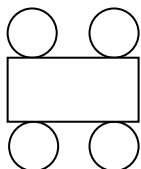

³⁷ NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 37 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0738-1.

- **Uspořádání pro skupinovou práci**

Hlavní důvodem tohoto uspořádání je děti spojit do skupinek a zvolit jim vhodné pracovní místo. Nezbytné je, aby žáci na sebe viděli, jelikož tím je komunikace účinnější. Také musíme dbát na pracovní úpravu třídy, kdy žáci sedí u spojených lavic nebo kulatých stolů, aby měli vlastní pracovní místo.

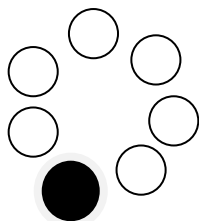
Obr. 7: Uspořádání pro skupinovou práci

- **Kruh**

Již z vlastní zkušenosti můžu říct, že kruh je ve výukách dnešních škol velmi užívaným uspořádáním při práci s žáky od nejútlejšího věku. Využívá se prostoru na koberci, ale také pouhé sezení na židlích v kruhu. Skupina je tím pádem jedním společenstvím, kdy mohou řešit určité různorodé problémy.

Obr. 8: Kruh

Teoretická část nás seznámila s nezbytnými pojmy definicemi a podstatnými informacemi, která nám napomohou lépe porozumět praktické části. Nyní bychom měli mít po prostudování určité základní vědomosti o komunikaci. Uvědomit bychom si měli, že v komunikaci mezi žákem a učitelem je důležitý vztah založený na vzájemné důvěře, upřímnosti, toleranci, vstřícnosti a úctě jeden k druhému.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 Charakteristika zkoumaného problému:

Předešlá teorie nám napomáhá problematiku komunikace poznat a provést nás tématem práce, které je „Nonverbální komunikace ve výuce“. V úvodu bych chtěla přiblížit základní informace o průběhu výzkumného šetření, také o vzorku respondentů a metodologii. Neopomenout cíle práce, hypotézy a vyhodnocení výsledků, které by mohlo sloužit pedagogům pro uvědomění si chyb v užívání komunikace. Práce by mohla být přínosná k zamyšlení se nad zlepšením nonverbálních projevů učitele před žáky.

5.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky

Cílem výzkumu je poukázat na nepostradatelnost nonverbální komunikace v profesi učitele, jelikož vliv nonverbálních projevů je nezastupitelný a často opomíjený. Musíme si uvědomit, že celkový projev či sebe prezentace učitelů ovlivňuje učivo a tím pádem úspěšnost žáků ve výuce. Cílem tedy je dokázat, že žáci si nonverbálních projevů všímají, považují je za důležité a uvědomují si jejich podstatu ve výuce. Toto šetření by mohlo sloužit učitelům jako prostředek k zdokonalení svého projevu a tím pádem zlepšení vzájemné komunikace a vztahů mezi pedagogy a studenty. K výzkumnému šetření bude využita výzkumná metoda dotazník, což je písemné kladení otázek a získávání písemných odpovědí a tím pádem získání potřebných informací.

5.1.1 Výzkumné otázky

V souladu s cíly této práce byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

- č. 1: *Má komunikace mezi učitelem a žákem podstatný vliv na edukační proces?*
- č. 2: *Uvědomují si žáci nepostradatelnost nonverbální komunikace ve výuce?*
- č. 3: *Pociťují studenti potřebu užívání nonverbálních projevů u učitele?*
- č. 4: *Budou studenti schopni uspořádat pořadí nonverbálních prostředků dle důležitosti?*
- č. 5: *Umějí učitelé s delší profesní praxí lépe využívat nonverbální prostředky?*
- č. 6: *Je aktivita u mladých učitelů s kratší praxí dostačující ve výuce?*

5.1.2 Cíle

Cílem empirické části je zjistit úroveň nonverbálních komunikačních dovedností pedagogů na střední škole a odborném učelišti z pohledu studentů.

- Vysledovat, zdali studenti znají význam nonverbální komunikace.
- Prozkoumat spokojenost žáků s vzájemnou komunikací mezi nimi a učiteli.
- Stanovit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žák nejvíce všímá a vnímá je za důležité u svého učitele.
- Zjistit rozdíl mezi učitelem s profesně kratší /delší praxí v užívání nonverbálních projevů.

5.1.3 Hypotézy:

Stanovení nulových a alternativních hypotéz se odvíjí od vymezených cílů a předpokládaných výsledků výzkumného šetření, které se snažím prokázat na základě dotazníku.

H₀ Studenti oboru sociálně výchovná činnost neznají pojem nonverbální komunikace lépe než studenti oboru Kuchař, číšník.

H_A Studenti oboru sociálně výchovná činnost znají pojem nonverbální komunikace lépe než studenti oboru Kuchař, číšník.

H₀ Oba obory nepovažují shodně vzájemnou komunikaci ve výuce s učitelem za více důležitou než učení se z knih.

H_A Oba obory shodně považují vzájemnou komunikaci ve výuce s učitelem za více důležitou než učení se z knih.

H₀ Užívání nonverbálních prostředků si u učitele méně všímá obor Sociálně výchovná činnost než obor Kuchař, číšník.

H_A Užívání nonverbálních prostředků si u učitele více všímá obor sociálně výchovná činnost než obor kuchař, číšník.

5.2 Popis zkoumaného vzorku

Zkoumaný soubor respondentů byl vybrán na základě předem domluvené Střední škole sociální péče a služeb – SŠSPaS v Zábřehu, která byla ochotna se mnou spolupracovat. Školu jsem měla šanci poznat během souvislé pedagogické praxe v říjnu 2011. Respondenti byli vybráni záměrně, jejímž společným znakem je to, že je učí větší počet společných učitelů než u jiných skupin. Respondenti jsou vybráni ze dvou odlišných studijních oborů a to studijní obor čtyřletý s maturitní zkouškou Sociálně výchovná činnost a ke srovnání byl vybrán učební obor tříletý s výučním listem Kuchař, číšník. Z oboru Sociálně výchovná činnost (dále v textu zkratka SVCČ) byly vybrány ročníky druhý, třetí a čtvrtý, jelikož první ročníky byly na lyžařském kurzu. Z odborného učeliště z oboru kuchař, číšník (dále v textu KČ) první, druhý a třetí ročník. Celkem se zúčastnilo toho to šetření 127 respondentů.

5.3 Metodologie práce

5.3.1 Organizace práce

Použila jsem pro sběr dat metodu dotazníku. *„Dotazník se spojuje s dotazováním, s otázkami. Je to způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Jeho frekventovanost je často dána (zdánlivě) lehkou konstrukcí dotazníku. Dotazník je určen především pro hromadné získávání údajů. Myslí se tím získávání údajů o velkém počtu odpovídajících. Můžeme jim získávat velké množství informací při malé investici času.“*³⁸ Při předvýzkumu dotazníku jsem narazila na určité nesrovnalosti v pochopení položených otázek, či opomenutí otázky na studovaný obor respondentů, který je pro výzkumné šetření z důvodu srovnání oborů mezi sebou nezbytnou položkou. Předvýzkum jsem realizovala u skupinky 15 žáků studující obor SVCČ při souvislé pedagogické praxi. Nedostatky jsem opravila a upravené formuláře byly rozdány mezi studenty v měsíci únor 2012 na smluvené škole v Zábřehu (viz. kapitola 5.2.). Dotazník (viz. příloha č. 1) se skládá z 11 položek, 9 uzavřených položek, v kterých

³⁸ GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN: 978- 80-7315- 185- 0

nabízím volitelné, hotové odpovědi. Polouzavřená položka je 1, taktéž nabízejí volitelnou, hotovou odpověď, ale s možností se krátce vyjádřit a 1 položka využívá škály pro zhodnocení nonverbální komunikace a vytvoření pořadí nonverbálních projevů u učitele, kterých si žák všímá a které považuje u učitele za důležité.

Při výzkumném šetření ve škole jsem se představila a stručně vysvětlila důvod mojí návštěvy. Poté si již sami mohli přečíst pokyny k vyplnění, které dotazník obsahuje, aby se mohli ještě před začátkem doptat na případné dotazy. Respondentům zabral nanejvýš 30 minut i s podáním základních informací a rozdáním mezi studenty v jednotlivých třídách za dohledu učitele, který je v danou chvíli učil. Data jsem získala během dvou dnů, což bylo časově náročné.

6 Analýza výsledků šetření

Následující část bude věnována vyhodnocení výsledků dotazníků, který proběhl na SŠSPaS. Celkem k vyhodnocení je 11 položek, které jsou jednotlivě vyhodnocovány a na závěr shrnuty. U třech položek jsem provedla kontrolu a to statistické zpracování výsledků metodou testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku, který používáme v případech „*kdy se rozhodujeme, zda existuje souvislost (závislost) mezi dvěma pedagogickými jevy, jež byly změřeny na úrovni nominálního (popř. ordinálního) měření.*“³⁹ Důležité je formulovat si nulovou a alternativní hypotézu. Výsledky měření jsem zapsala do kontingenční tabulky. Dále jsem vypočítala očekávanou četnost O pro všechna pole v kontingenční tabulce. Celkový průběh uvádím u položek č. 4, 5, 6.

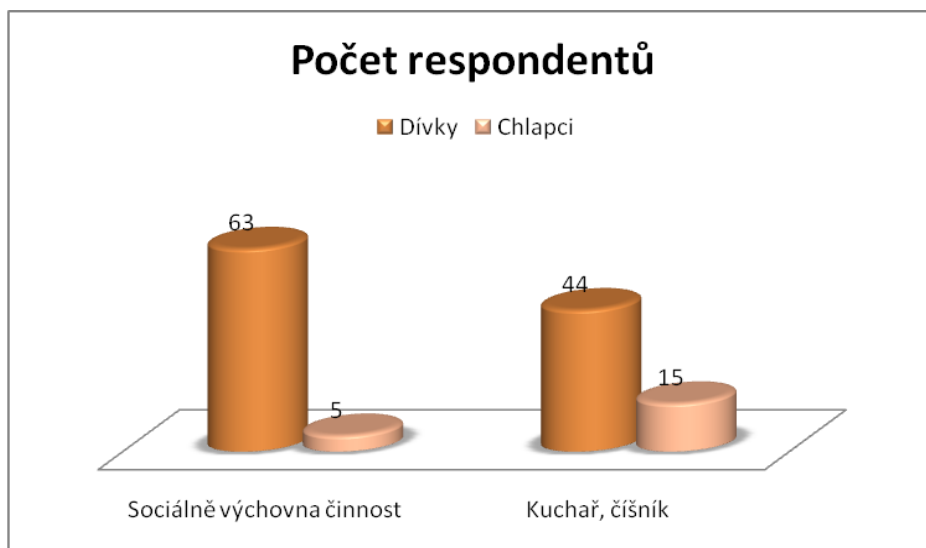
Údaje všech položek z výzkumného šetření byly přepsány do vyhodnocovacích listů v programu Microsoft Excel, kde byly zhotoveny grafy, které napomůžou k lepší interpretaci výsledků této práce.

³⁹ Chráška, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 90 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

6.1 Vyhodnocení výsledků dotazníku

Otázka č. 1 a 2: Jaký obor studujete? Jaké je Vaše pohlaví?

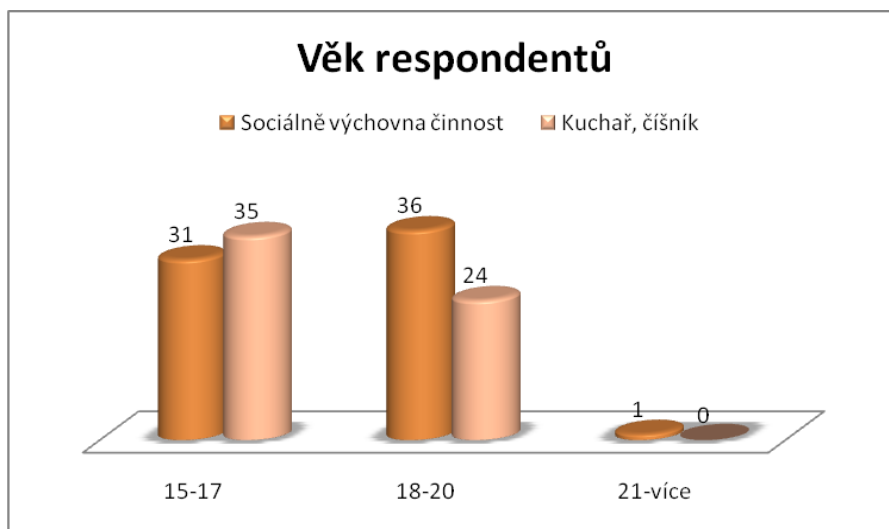
Graf 1: Celkový počet studentů dle oborů

První položka v dotazníku zjišťovala počet dotazovaných z SŠSPaS dle oborů. Z grafu můžeme vyčíst, že celkový počet dosáhl 127 žáků z obou oborů. Z grafu dále můžeme vyčíst i výsledky na druhou položenou otázku a to pohlaví, kdy v oboru sociálně výchovná činnost se účastnilo 68 respondentů, z toho 63 dívek a 5 chlapců a z oboru kuchař, číšník 59 respondentů, z toho 44 dívek a 15 chlapců.

Otázka č. 3: Jaký je Váš věk?

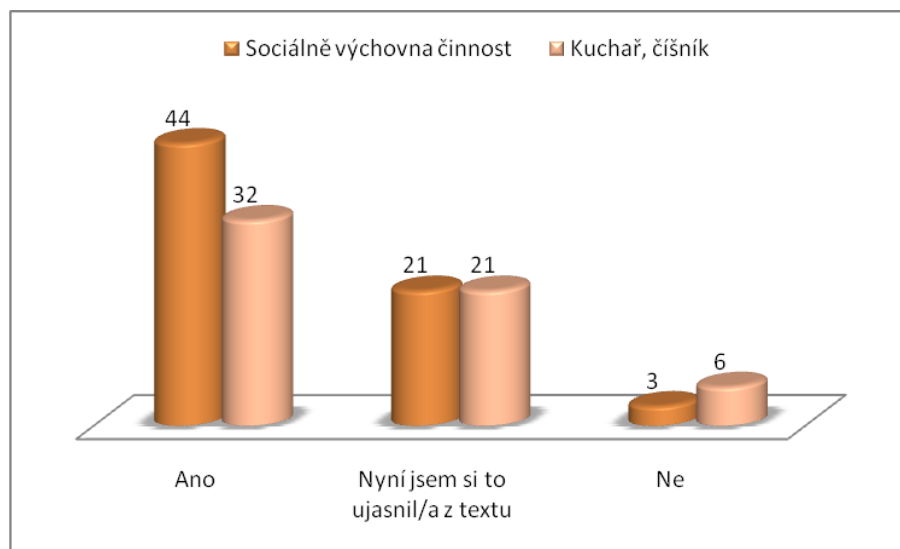
Graf 2: Věk respondentů

Z třetí položené otázky jsem zjišťovala věk respondentů. Jak je již zmíněno v úvodu praktické části, výzkum probíhal prvním, druhém, třetím a čtvrtém ročníku. Z grafu máme možnost vyčíst počty respondentů v daných věkových kategoriích, které odpovídají daným studijním ročníkům. V největších počtech jsou dvě věkové skupiny a to skupina mezi 15-17 rokem a 18-20 rokem. A pouze jeden respondent ve věku 21 a více.

Otázka č. 4: Věděli jste co je nonverbální komunikace?

Graf č. 3: Znalost pojmu nonverbální komunikace

Tuhle otázku jsem zvolila jako doplňkovou, z mé zvědavosti. Zdali studenti vůbec vědí, co je nonverbální komunikace. Výsledky jsou téměř shodné u obou oborů. A většina zná tento pojem, ale i velká část využila pomocného textu v úvodu dotazníku k ujasnění (dotazník viz příloha č. 1). Ale překvapivým výsledkem pro mě byl i malý počet odpovědi u třetí možnosti. V oboru SVČ 3 respondenti a u oboru KČ 6 respondentů zvolilo tuto odpověď. Mým předpokladem bylo, že každý student bude již vědět, co je nonverbální komunikace.

Právě s touto položkou souvisí i cíl práce a to „vysledovat, zdali studenti znají význam nonverbální komunikace“. Můžeme si odpovědět, že většina studentů obou oborů znají pojem anebo jim stačilo pouze napovědět pomocným textem.

U této položky byla stanovena hypotéza nulová a alternativní. Výsledky z šetření jsem zapsala do kontingenční tabulky. Vypočítala očekávanou četnost O pro každé pole v tabulce dále dle pokynu M. Chráska.⁴⁰

⁴⁰ Chráska, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 90 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

H_0 Studenti oboru sociálně výchovná činnost neznají pojem nonverbální komunikace lépe než studenti oboru Kuchař, číšník

H_A Studenti oboru sociálně výchovná činnost znají pojem nonverbální komunikace lépe než studenti oboru Kuchař, číšník.

Tabulka 1: Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku k položce č. 4

	a)	b)	c)	
SVČ	44 (41)	21 (22)	3 (5)	68
KČ	32 (35)	21 (20)	6 (4)	59
Σ	76	42	9	127

Výpočet očekávané četnosti (O):

$$O = \frac{68 \cdot 76}{127} = 40,6 \cong 41$$

$$O = \frac{68 \cdot 42}{127} = 22,4 \cong 22$$

$$O = \frac{68 \cdot 9}{127} = 4,8 \cong 5$$

$$O = \frac{59 \cdot 76}{127} = 35,3 \cong 35$$

$$O = \frac{59 \cdot 42}{127} = 19,5 \cong 20$$

$$O = \frac{59 \cdot 9}{127} = 4,1 \cong 4$$

Výpočet testu nezávislosti chí-kvadrát pro pole tabulky:

$$\chi^2 = \frac{(44-41)^2}{41} = \frac{9}{41} \cong 0,219$$

$$\chi^2 = \frac{(21-22)^2}{22} = \frac{1}{22} \cong 0,045$$

$$\chi^2 = \frac{(3-5)^2}{5} = \frac{4}{5} \cong 0,8$$

$$\chi^2 = \frac{(32-35)^2}{35} = \frac{9}{35} \cong 0,257$$

$$\chi^2 \frac{(21-20)^2}{20} = \frac{1}{20} \cong 0,5$$

$$\chi^2 \frac{(6-4)^2}{4} = \frac{4}{4} \cong 1$$

$$\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O} = 0,219 + 0,045 + 0,8 + 0,257 + 0,5 + 1 = \mathbf{2,776}$$

Výpočet stupňů volnosti pro tabulku 1:

$$f = (r-1) \cdot (s-1)$$

$$f = (2-1) \cdot (3-1)$$

$$\mathbf{f = 2}$$

Kritická hodnota pro $f = 2$, na hladině významnosti 0,05:

$$\chi^2_{0,05} = \mathbf{3,991}$$

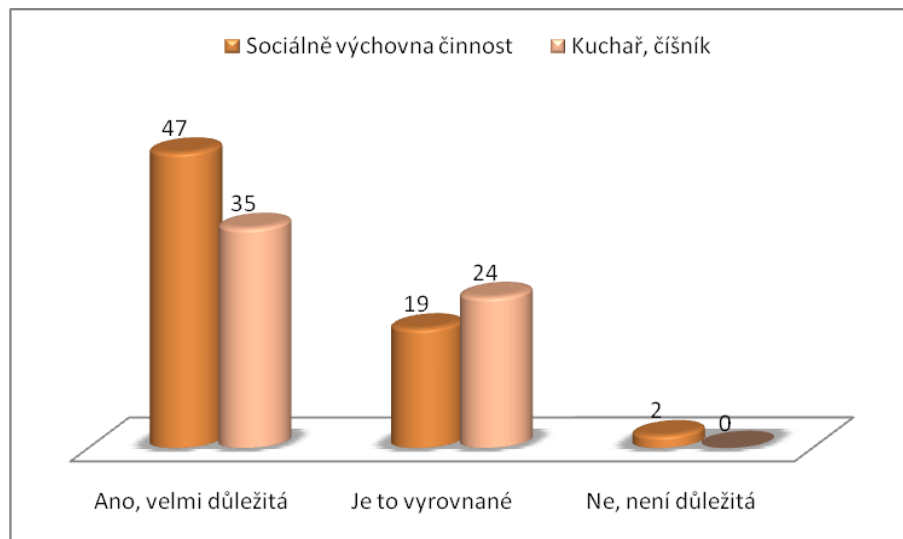
$$\mathbf{3,991 > 2,776}$$

Při srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjistili jsme, že vypočítaná hodnota je menší a proto **nelze odmítnout nulovou hypotézu**. Mezi odpověďmi nebyl prokázán statisticky významný rozdíl.

K uzavření této položky je důležité uvést hypotézu H_0 *Studenti oboru Sociálně výchovná činnost neznají pojem nonverbální komunikace lépe než studenti oboru Kuchař, číšník.*

Otázka č. 5: Je pro Vás vzájemná komunikace ve výuce důležitá, nebo se raději učíte z knih a učebnic?

Graf č. 4: Důležitost komunikace ve výuce dle studentů

Vzájemná komunikace je pro žáky, jak lze vyčíst z výsledků značně důležitá, což je velké pozitivum. Vzájemná komunikace napomáhá ve výuce k uvolnění napětí, k lepší spolupráci a největší vliv má na žákovo učení se a přijímání nových vědomostí. Další větší část respondentů, zvolila odpověď, že „je to vyrovnané“, kdy je pro ně důležitá, jak komunikace s učitelem, tak i práce s učebnicí či knihou. Můžeme říct, že tato skupinka si uvědomuje i nezbytnou práci s učebnicí či jim nestačí pouhý projev učitele, ale potřebují si učivo projít i v literatuře. Je pravda, že druhou možnost zvolilo o několik žáků více. Můžeme se domnívat, že je to právě z odlišnosti oboru. KČ mají větší potřebu pracovat s knihou. Možná je to právě z důvodu učení se receptů či stolování. A třetí možnost zvolili pouze 2 respondenti, jenž si myslí, že komunikace mezi ním a učitelem není důležitá. Překvapením bylo, že respondenty jsou studenti z oboru SVČ. Můžeme se domnívat, že tyto dva respondenti se raději učí individuálně.

U této položky byla stanovena hypotéza nulová a alternativní. Výsledky z šetření jsem zapsala do kontingenční tabulky a pomocí výpočtu dosáhla závěru. H_0 Oba obory nepovažují vzájemnou komunikaci ve výuce s učitelem za více důležitou než učení se z knih.

H_A Oba obory považují vzájemnou komunikaci ve výuce s učitelem za více důležitou než učení se z knih.

Tabulka 2: Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku k položce č. 5

	a)	b)	c)	
SVČ	47 (44)	19 (23)	2 (1)	68
KČ	35 (38)	24 (20)	0 (1)	59
Σ	82	43	2	127

Výpočet očekávané četnosti (O):

$$O = \frac{68 \cdot 82}{127} = 43,9 \cong 44$$

$$O = \frac{68 \cdot 43}{127} = 23,02 \cong 23$$

$$O = \frac{68 \cdot 2}{127} = 1,07 \cong 1$$

$$O = \frac{59 \cdot 82}{127} = 38,09 \cong 38$$

$$O = \frac{59 \cdot 43}{127} = 19,8 \cong 20$$

$$O = \frac{59 \cdot 2}{127} = 0,93 \cong 1$$

Výpočet testu nezávislosti chí-kvadrát pro první pole tabulky:

$$\chi^2 = \frac{(47 - 44)^2}{44} = \frac{9}{44} \cong 0,20$$

$$\chi^2 = \frac{(19 - 23)^2}{23} = \frac{16}{23} \cong 0,69$$

$$\chi^2 = \frac{(2 - 1)^2}{1} = \frac{1}{1} \cong 1$$

$$\chi^2 = \frac{(35 - 38)^2}{38} = \frac{9}{38} \cong 0,24$$

$$\chi^2 = \frac{(24 - 20)^2}{20} = \frac{16}{20} \cong 0,8$$

$$\chi^2 = \frac{(0-1)^2}{1} = \frac{1}{1} \cong 1$$

$$\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O} = 0,20 + 0,69 + 1 + 0,24 + 0,8 + 1 = \mathbf{3,93}$$

Výpočet stupňů volnosti pro tabulku 2:

$$f = (r-1) \cdot (s-1)$$

$$f = (2-1) \cdot (3-1)$$

$$f = 2$$

Kritická hodnota pro $f = 2$, na hladině významnosti 0,05:

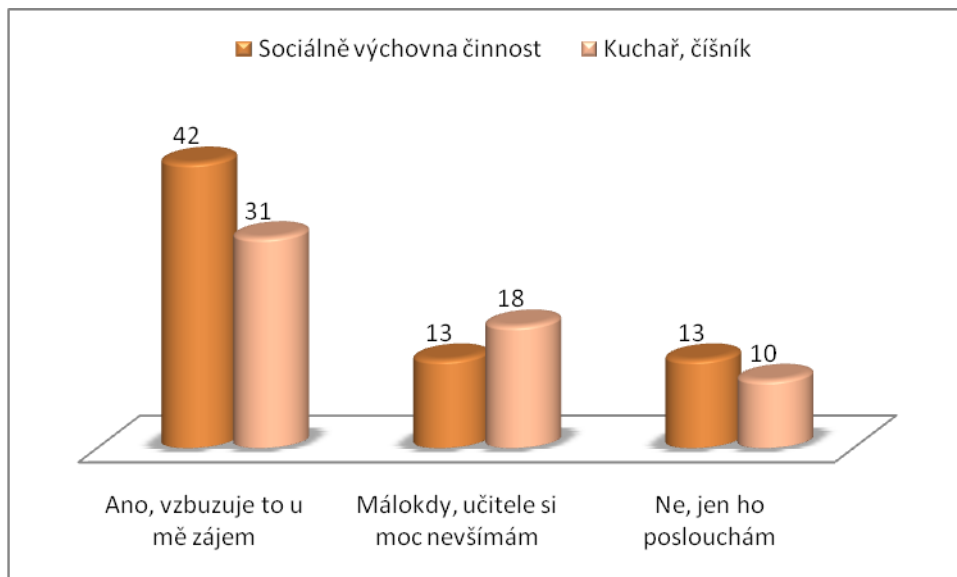
$$\chi^2_{0,05} = \mathbf{3,991}$$

$$\mathbf{3,991 > 3,93}$$

Při srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjistili jsme, že vypočítaná hodnota je něco málo menší a proto **nelze odmítnout nulovou hypotézu**. Mezi odpověďmi nebyl prokázán statistický rozdíl. H_0 *Oba obory nepovažují vzájemnou komunikaci ve výuce s učitelem za více důležitou než učení se z knih.*

Otázka č. 6: Uvědomujete si při výuce, že učitel užívá některých nonverbálních komunikačních prostředků?

Graf č. 5: Vliv nonverbální komunikace na žáky

Tato otázka byla směřována na žáky, zdali si vůbec nonverbálních projevů komunikace všimají, jelikož je brána často jako automatická. Každý jednající člověk užívá těchto prostředků a u druhých je vnímá jako nepostradatelnou součást jeho projevu. Spíše mi šlo o to, zda si žáci uvědomují důležitost nonverbální komunikace při vyučování. Výsledky jsou bezmála vyrovnané ve všech typech odpovědí. Pozitivum je, že většina na obou školách zvolila odpověď „ano, vzbuzuje to u mě zájem“. Což znamená, že žák si všímá učitele, pracuje s ním, nechává se učitelem vést, aktivovat a tím pádem kladně hodnotí učitelovu komunikaci. Shodné výsledky mají další dvě odpovědi, jak můžeme vidět na grafu. Možnost „málokdy, učitele si moc nevšímám“, může naznačovat snížení zájmu studenta o studium, o učitele či předmět a u poslední možnosti „ne, jen ho poslouchám“ může mít obdobné problémy. Působí to na mě tak, že žák svým způsobem nemá zájem, jak o školu, tak o učivo či učitele.

Poslední stanovená nulová a alternativní hypotéza souvisí s touto položkou. Výsledky z šetření jsem zapsala do kontingenční tabulky a pomocí výpočtu dosáhla závěru.

H₀ Užívání nonverbálních prostředků si u učitele méně všímá obor Sociálně výchovná činnost než obor Kuchař, číšník.

H_A Užívání nonverbálních prostředků si u učitele více všímá obor sociálně výchovná činnost než obor kuchař, číšník.

Tabulka 3: Test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku k položce č. 6

	a)	b)	c)	
SVČ	42 (39)	13 (17)	13 (12)	68
KČ	31 (34)	18 (14)	10 (11)	59
Σ	73	31	28	127

Výpočet očekávané četnosti (O):

$$O = \frac{68 \cdot 73}{127} = 39,1 \cong 39$$

$$O = \frac{68 \cdot 31}{127} = 16,6 \cong 17$$

$$O = \frac{68 \cdot 23}{127} = 12,3 \cong 12$$

$$O = \frac{59 \cdot 73}{127} = 33,9 \cong 34$$

$$O = \frac{59 \cdot 31}{127} = 14,4 \cong 14$$

$$O = \frac{59 \cdot 23}{127} = 10,7 \cong 11$$

Výpočet testu nezávislosti chí-kvadrát pro první pole tabulky:

$$\chi^2 = \frac{(42-39)^2}{39} = \frac{9}{39} \cong 0,23$$

$$\chi^2 = \frac{(13-17)^2}{17} = \frac{16}{17} \cong 0,94$$

$$\chi^2 = \frac{(13-12)^2}{12} = \frac{1}{12} \cong 0,08$$

$$\chi^2 = \frac{(31-34)^2}{34} = \frac{9}{34} \cong 0,26$$

$$\chi^2 = \frac{(18-14)^2}{14} = \frac{16}{14} \cong 1,14$$

$$\chi^2 = \frac{(10-11)^2}{11} = \frac{1}{11} \approx 0,09$$

$$\chi^2 = \frac{(P-O)^2}{O} = 0,23 + 0,94 + 0,08 + 0,26 + 1,14 + 0,09 = \mathbf{2,74}$$

Výpočet stupňů volnosti pro tabulku 3:

$$f = (r-1) \cdot (s-1)$$

$$f = (2-1) \cdot (3-1)$$

$$f = 2$$

Kritická hodnota pro $f = 2$, na hladině významnosti 0,05:

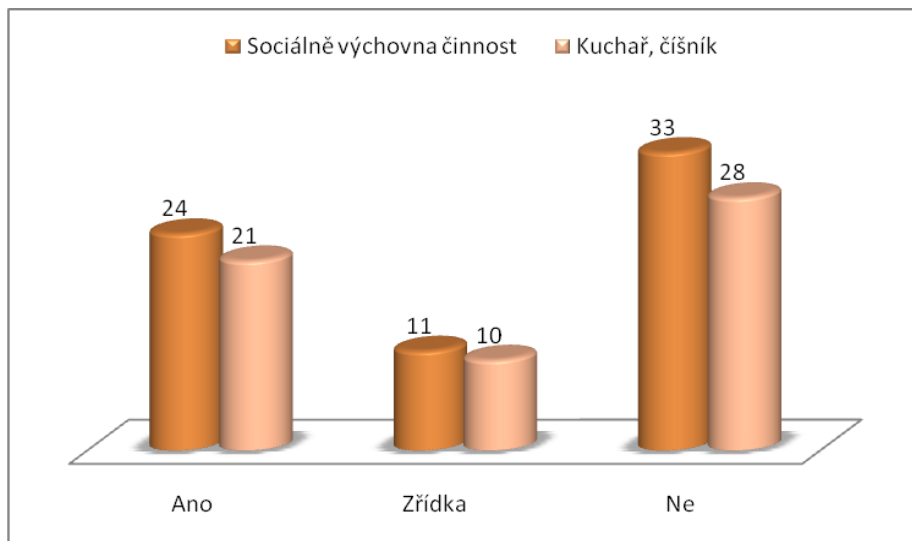
$$\chi^2_{0,05} = \mathbf{3,991}$$

$$\mathbf{3,991 > 2,74}$$

Při srovnání vypočítané hodnoty testového kritéria s hodnotou kritickou, zjistili jsme, že vypočítaná hodnota je menší a proto **nelze odmítnout nulovou hypotézu. H_0 Užívání nonverbálních prostředků si u učitele méně všímá obor Sociálně výchovná činnost než obor Kuchař, číšník.** Mezi odpověďmi nebyl prokázán statistický rozdíl.

Otázka č. 7: Napomáhá Vám, když učitel při výuce užívá nonverbálních projevů? Při odpovědi uveďte v čem.

Graf č. 6: Spokojenost žáků s nonverbálními projevy učitele

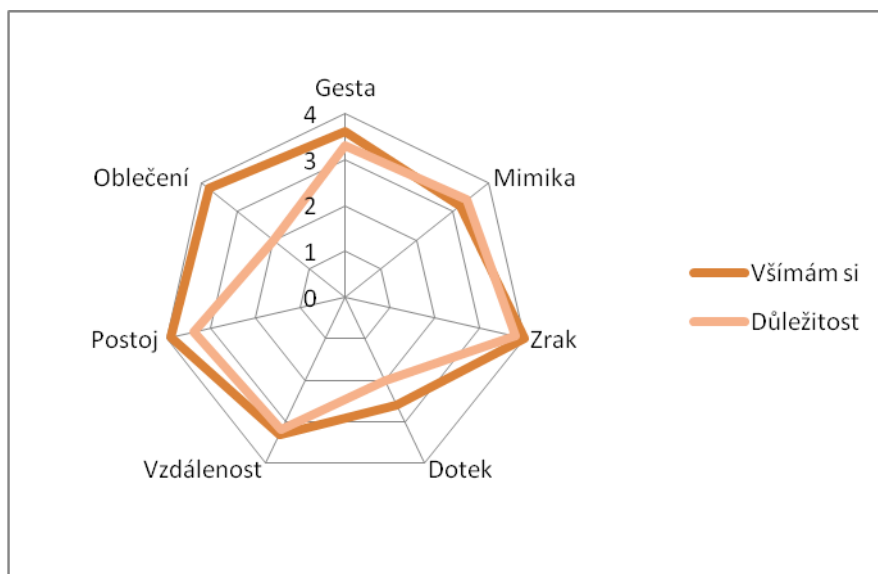
Tato otázka byla rozšířena o možnost krátkého vyjádření respondentů. V čem tedy studentům individuálně napomáhá nonverbální komunikace. Hlavním překvapením pro mě byla nejvíce volená odpověď „ne“. Již ze stanovené hypotézy pro toto šetření, lze zpozorovat, že výsledky byly předpokládány spíše pozitivně. Při odpovědi „ne“ neuváděli studenti ani vysvětlení. Já se domnívám, že jde spíše o nezájem studentů sledovat učitelův projev, ale spíše se věnují sešitu, psaní poznámek či ostatním rušivým elementům. Při tomto problému by měl učitel na sebe více upozornit. Například ujasnit si pravidla, že nejdříve se učivo odprezentuje a poté společný zápis a shrnout vzájemnou diskuzí. U další odpovědi „zřídka a ano“ se již objevovala vysvětlení studentů zvolených položek a můžeme je shrnout v celek, jelikož důvody byly uváděny stejné u obou oborů. Zaujala mě pestrost vyjádřená respondenty. Nejčastěji uváděné důvody byly. „Zbuzuje to ve mně větší zájem a jsem soustředěnější. Výuka je zajímavější, pestřejší a pomáhá mi to doma při opakování. Látka je lépe srozumitelná a učitel nám je blíže, jako člověk. Vžívám se do situace, do děje a aktivuje moji představivost.“ A spousta dalších. Respondenti dále uvádí důležitost očního kontaktu, gest, mimiky a zdůrazňují celkový postoj učitele k nim samotným a neopomenuta nebyla ani práce s hlasem. Velké plus je v uvědomění si důležitosti zpětné vazby při domácím opakování či učení na zkoušku. Často se respondenti uváděli, že se

v představách navracejí do výuky a přemýšlí nad celkovým postojem učitele, jak látku přednášel. Což je velké plus pro lepší učení a zapamatování. Na závěr uvádím odpověď jedné studentky, jelikož její odpověď mi byla sympatická a vše shrnující. *„Jsem ráda, když se učitelé usmívají, tím pádem má hodina úplně jiný náboj.“*

Otázka č. 8: Kterých projevů z nonverbální komunikace si ve výuce všímáte, upozorujete a které jsou pro Vás důležité?

Obodujte na stupnici 1 – 5, kterých si všímáte (1 – zcela si nevšímám, 5 – vždy si všimnu) a dále obodujte, které na Vás působí, jako důležité pro vyučování (1 zcela nedůležité, 5 – velmi důležité).

Graf č. 7: Obor kuchař, číšník

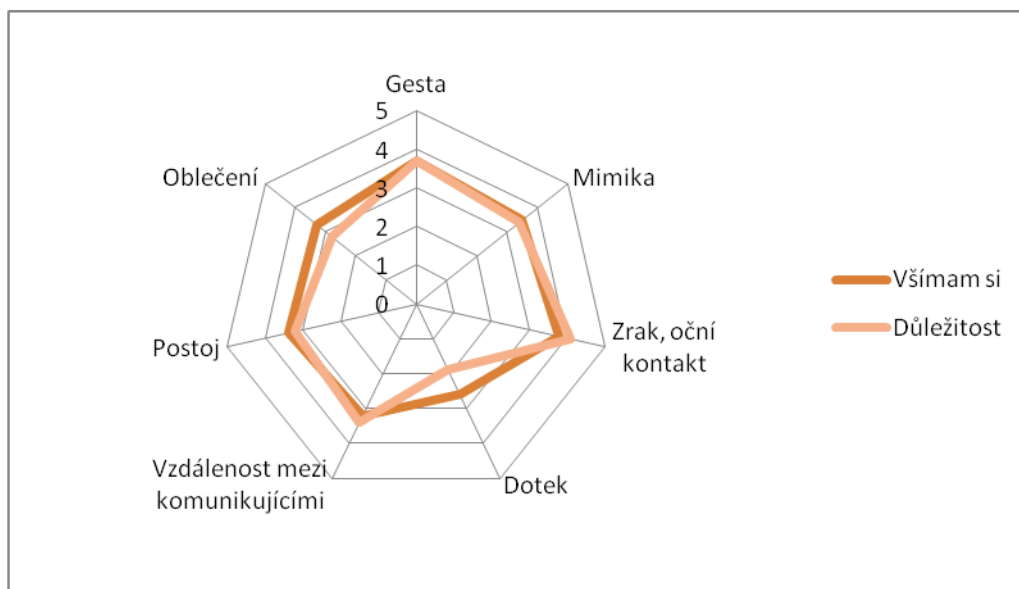
Tabulka č. 1

	Všímám si		Pro výuku důležité
Zrak, oční kontak	4	Zrak, oční kontak	3,8
Postoj	3,9	Mimika	3,4
Oblečení	3,8	Postoj	3,4
Gesta	3,6	Gesta	3,3
Vzdálenost mezi komunikujícími	3,3	Vzdálenost mezi komunikujícími	3,2
Mimika	3,2	Dotek	2
Dotek	2,6	Oblečení	2

Tato otázka byla řešena pomocí výzkumné metody škály, která mi napomohla sestavit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žáci ve škole všímají u učitele a které jim přijdou důležité při výuce. Užila jsem škálu pěti stupňů. Žáci na stupnici škály volili odpovědi, které jsem vyhodnotila výpočtem průměru udaných hodnot. Výsledky jsem zaznamenala to tabulky pro lepší orientaci

a vytvořila paprskový graf, který je ke škálám doporučován. Nyní k výsledkům samotným. Žáci v oboru KČ si nejčastěji všimají očního kontaktu. Uvědomují si důležitost pohledů, které mohou vyjadřovat nespočet informací, které jsme si uvedli v kapitole (viz. 2.3.2). Při edukaci je oční kontakt nezbytný, jak pro učitele, kdy oční kontakt užívá hlavně k diagnostice své třídy a respondenti si to uvědomují. Dále si všimají postoje, taktéž významný faktor. Žáci totiž umějí číst z postavení učitele před nimi. V okamžiku, kdy se učitel postaví za katedru, žáci si jej prohlíží a vytváří si představy jaký učitel asi bude. Učitel musí dbát i na svůj zevnějšek, což je na třetím místě žebříčku. Měl by být čistý, slušivě oblečený a celkově působit zdravě. Gesta na čtvrtém místě jsou pohyby rukou, které si při vedení komunikace komunikující ani neuvědomuje, ale učitel jako profesionál by měl umět svá gesta korigovat a vhodně užívat. Pátou pozici obsadila vzdálenost mezi komunikujícími, kdy učitel musí znát hranice osobní zóny a žáka zbytečně nezervózňovat a zónu mu nenarušovat. Vzdálenosti mezi komunikujícími (viz kapitola 2.3.2.). Předposlední nonverbálním prostředkem v pořadí je mimika. Mimika je nejdůležitější prostředek v nonverbální komunikaci, ale zdá se, že žáci si natolik pohybů obličeje nevšímají. Přesto v tabulce č. 1 ji uvádějí, jako druhou nejdůležitější. Odlišnost výsledků je možná dána tím, že mimika je natolik běžná, že žáci si ji v komunikaci ani neuvědomují, proto je uvedena takhle nízko. A poslední předpokládanou pozici obsadil dotek, jelikož není nutný u takto vyspělých jedinců.

Graf č. 8: Obor Sociálně výchovná činnost

Tabulka č. 2

	Všímám si		Pro výuku důležité
Zrak, oční kontakt	3,8	Zrak, oční kontakt	4,1
Gesta	3,7	Gesta	3,7
Mimika	3,5	Mimika	3,4
Postoj	3,4	Vzdálenost mezi komunikujícími	3,4
Oblečení	3,3	Postoj	3,2
Vzdálenost mezi komunikujícími	3,2	Oblečení	2,8
Dotek	2,6	Dotek	1,9

Nyní se dostaneme k oboru SVČ, kdy výsledky škálování jsou odlišné od oboru KČ. Je zajímavé si obě tabulky i grafické znázornění prohlédnout a tím pádem si vytvořit vlastní obraz výsledků. Studenti oboru SVČ se neliší mezi tím, čeho si v hodinách všímají a které jsou pro ně důležité a vyžadují je od učitelů. První tři místa v pořadí tabulky č. 2 jsou oční kontakt, gesta a mimika. Uvědomují si důležitost těchto třech projevů při vzájemné komunikaci a vzájemném porozumění si ve výuce, aby bylo dosahováno co nejlepších výsledků. Dále jsou již nonverbální prostředky různě uspořádány. Všímají si na dalších pozicích

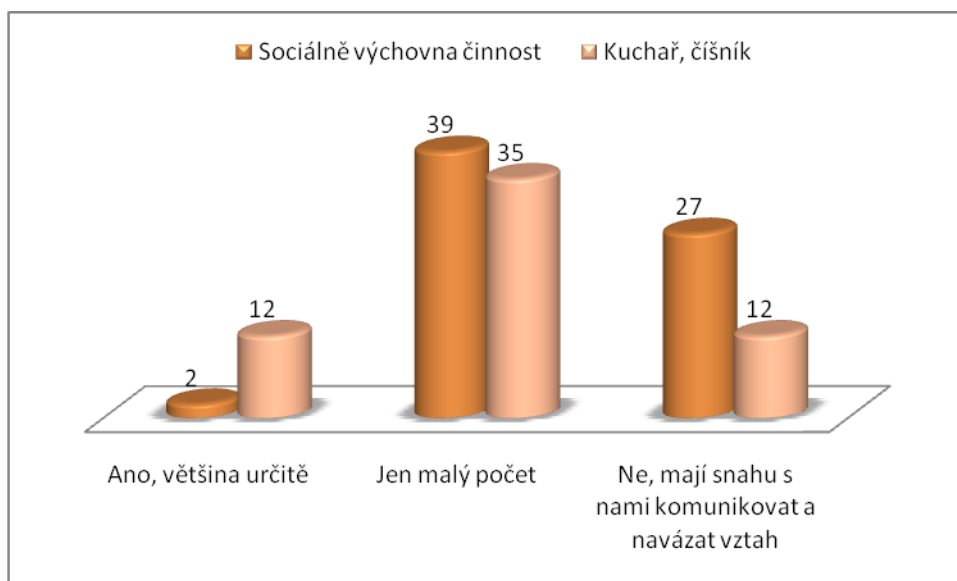
postoje učitele, oblečení, vzdálenosti mezi nimi a dotek. V druhém sloupci u důležitých prostředků na čtvrtém místě je vzdálenost mezi komunikujícími, postoj, oblečení a opět poslední dotek. Dotek je na tomto stupni vzdělávání neobvyklý. Není tak přirozeným projevem, jako například v mateřských školách, kdy doteky jsou více užívány a děti je rády přijímají. Studentům, je spíše dotyk nepříjemný a to i v rámci pochvaly. Spíše je přirozený oční kontakt a úsměv, kladné zhodnocení ústně.

Výsledky této položky jsou schopny učitelům poradit, jakým směrem by jejich chování a působení na žáky mělo zaobírat. Učitelé by měli dbát na pozitivní naladění, na střídou, ale vhodnou práci s řečí těla a vhodně užívat gesta, mimiku, udržovat oční kontakt, aby žáci věděli, že je učitel vnímá. Dbát na celkové postavení před třídou, jelikož to vše žáky ovlivňuje a také celou vyučovací hodinu.

S vyhodnocením této položky jsem dosáhla dalšího stanoveného cíle: *Stanovit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žák nejvíce všímá a vnímá je za důležité u svého učitele.*

Otázka č. 9: Zapřemýšlejte, zda si většina učitelů udržuje od studentů komunikační odstup.

Graf č. 9: Komunikační odstup učitele z pohledu žáků

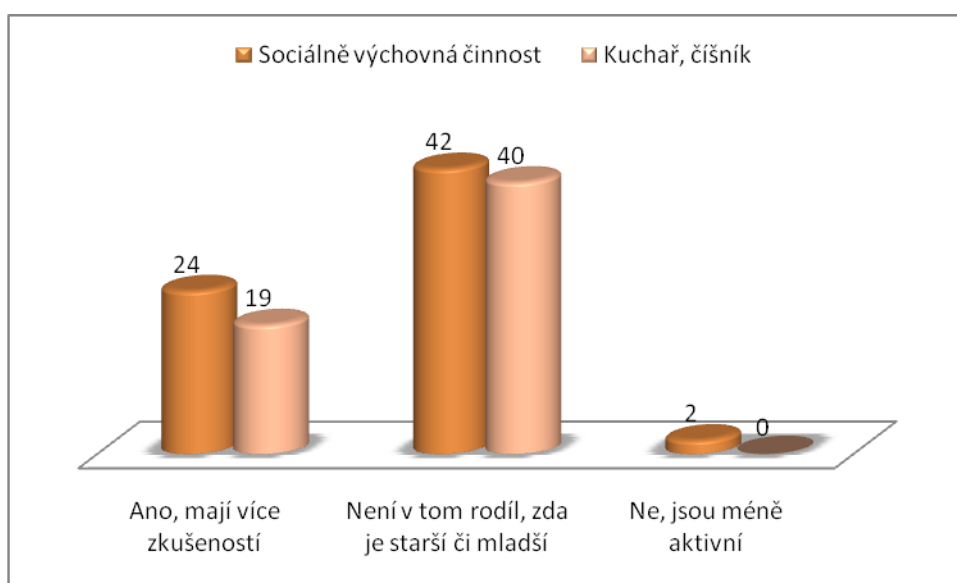

Zde již můžeme vidět rozdíl mezi obory, kdy komunikační vztahy mezi učitelem a žáky jsou odlišné hlavně u odpovědi na otázku, zdali si učitelé udržují od žáků komunikační odstup. Odpověď „*ano, většina určitě*“, může znamenat, že u oboru KČ 12 oproti SVČ 2. U oboru KČ můžeme odvodit, že jsou učitelé nejspíš odměřenější či si nepřipouští studenty blízko k sobě. Taktéž to může být způsobeno tím, že učitelé sídlí většinou na budově SVČ a do budovy k oboru KČ docházejí a necítí se tam sami nejlépe. Proto tak působí i na žáky. I když v rámci profesionality by tomu tak nemělo být. Také to může být dáno tím, že studenti na odborných učelištích mají větší výchovné problémy, proto jsou učitelé zdrženlivější vůči nim. Velké pozitivum, ale můžeme vidět u druhé odpovědi, kdy většina studentů zvolila právě ji. Kdy výsledky znamenají, že jsou s komunikací spokojeni a větší část učitelů je přátelská a žáci pocítují, že je o ně zájem, což je může podporovat ve vyučování. Opakem první odpovědi je třetí možnost „*ne, mají snahu s námi komunikovat a navázat vztah*“ tuto odpověď zvolila větší část studentů SVČ. Již na grafu lze vidět, že studenti oboru SVČ mají kladnější hodnocení učitelů. Vztahy ve škole tedy jsou příjemné, pozitivně naladěné a komunikace bude zřejmě na dobré úrovni.

Dvě poslední položky tohoto dotazníku se zabírají profesní praxí učitelů. Zdali si žáci všimají nějakého rozdílu mezi mladším a starším učitelem v užívání nonverbálních projevů. Tyto odpovědi mohou napomoci samotným učitelům se ve svém komunikačním projevu zlepšit a pozdvihnout vzdělávací proces. S vyhodnocením těchto položek dosáhneme cíle: *Zjistit, rozdíl mezi učitelem s profesně kratší/delší praxí v užívání nonverbálních projevů.*

Otázka č. 10: Myslíte si, že učitelé s delší profesní praxí umějí lépe využívat nonverbální komunikaci ve výuce?

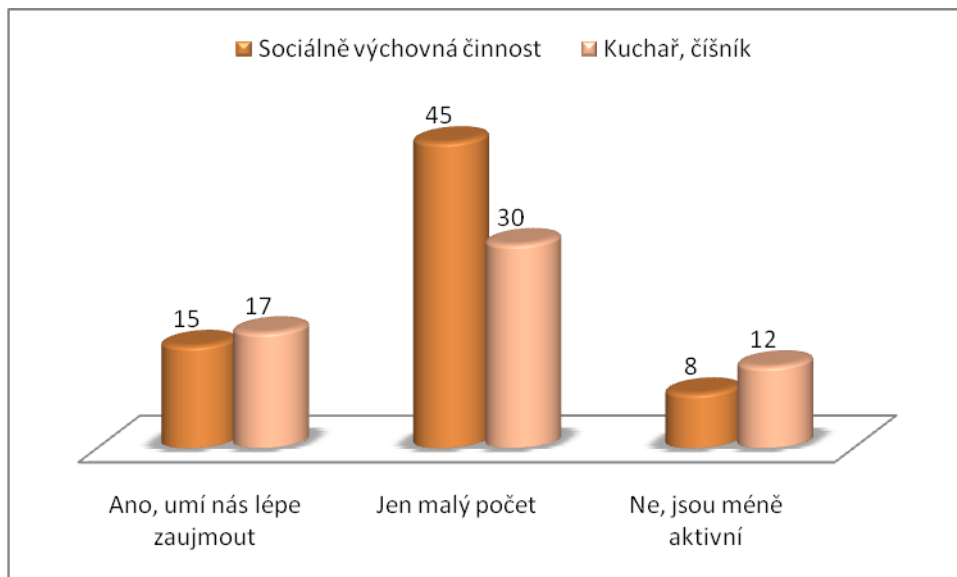
Graf č. 10: Učitele s delší profesní praxí

Při dotazování na učitelé s delší profesní praxí a na lepší komunikační schopnosti ve výuce jsem chtěla získat odpověď, zda je rozdíl mezi mladším a starším učitelem. Ale podle výsledků žáci volili odpověď „není v tom rozdíl, zda je starší či mladší“ v obou oborech. Druhá odpověď nejvíce volená byla „ano, mají více zkušeností“. Můžeme vyvodit výsledek, že je určitě důležitá získaná praxe, jak pro komunikaci s okolím, ale také v naslouchání, vysvětlování a vzájemném porozumění si s žáky. Důležitá je celková povaha učitele a jeho zájem tuto profesí vykonávat a zdokonalovat se. Umět se prodat a žáky nadchnout. K tomu všemu je potřeba umět ovládat svoje tělo, tvář i hlas.

Otázka č. 11: Myslíte si, že učitelé s kratší profesní praxí jsou aktivnější v užívání nonverbální komunikaci ve výuce?

Graf č. 11: Učitelé s kratší profesní praxí

Tato položka je obdobná předešlé otázce, kdy zjišťuji, zda mladší učitelé jsou při výuce aktivnější v užívání nonverbálních projevů. Výsledky jsou pro mě neočekávané. Myslela jsem, že mladí učitelé pro tuto profesy jsou nadšení a vykonávají tuto profesy s nasazením. Výsledky jsou, však rozpačité respondenti sice volili odpověď „ano, umí nás lépe zaujmout“, ale většina odpověděla „jen malý počet“, což znamená, že mladší učitelé jsou zdrženlivější. Mladý učitel si nemusí být jist svým projevem, může mít chudší užívání nonverbálních projevů a to může studenty nudit. Dále mívají problémy s užíváním hlasu, často mluví potichu, rychle, zadržávají se a často využívají při výuce pomocné papíry, které jim mohou bránit ve správném projevu. Neudržují správný oční kontakt a držení těla může mít známky nervozity. Například podupávání nohou, sezení za stolem, vyhýbání očnímu kontaktu, koukání do země a tak dále.

Na závěr k těmto dvěma položkám a stanovenému cíli můžeme říct, že praxe učitele nemusí být rozhodující, záleží hlavně na individualitě, jeho aktivitě a přínosnosti učitele. Dosažen byl i poslední stanovený cíl: *Prozkoumat spokojenost žáků s vzájemnou komunikací mezi nimi a učiteli.* Při

většině dotazovaných položek byl zjišťován určitý názor žáka na komunikační schopnost učitele, což se prozkoumat podařilo díky získaným odpovědím.

6.2 Shrnutí empirické části

Výsledky z dotazovaných položek nám přinesly závěr výzkumu a tedy i potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz, dosažení stanovených cílů a zhodnocení výzkumných otázek.

6.2.1 Vyhodnocení cílů

Všech cílů stanovených v úvodu práce bylo dosaženo.

- Vysledovat, zdali studenti znají význam nonverbální komunikace.
- Prozkoumat spokojenost žáků s vzájemnou komunikací mezi nimi a učiteli.
- Stanovit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žák nejvíce všímá a vnímá je za důležité u svého učitele.
- Zjistit rozdíl mezi učitelem s profesně kratší /delší praxí v užívání nonverbálních projevů.

6.2.2 Interpretace výsledků výzkumného šetření

Na závěr praktické části zhodnotím celé výzkumné šetření, které se uskutečnilo na Střední škole sociální péče a služeb u oborů sociálně výchovná činnost a kuchař, číšník. Výzkumné šetření diplomové práce mělo za cíl zjistit nonverbální komunikační dovednosti pedagogů na střední škole a odborném učelišti z pohledu studentů. Dostalo se mi tedy odpovědí na 11 položených otázek, které plynou z tématu diplomové práce „Nonverbální komunikace ve výuce“. Údaje dotazníků byly vyhodnoceny a zpracovány pomocí programu Microsoft Excel, kde výsledná data byla převedena v grafy pro usnadnění čtení výsledků, také byla použita metoda „test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku“. První tři otázky byly věnovány základním faktografickým údajům, kde jsme se ptala na obor, pohlaví a věk dotazovaných respondentů. Celkový počet respondentů je 127 z toho 63 dívek, 5 chlapců z oboru Sociálně výchovná činnost a 44 dívek a 15 chlapců z oboru kuchař, číšník. Nejpočetnější byla věková kategorie 66 respondentů 15-17 let, druhá početná kategorie s 60 respondenty 18-

20 let, a třetí kategorie s 1 respondentem. Následující otázky se již plně věnují tématu nonverbální komunikaci. Čtvrtá položka zjišťovala znalost pojmu nonverbální komunikace, ze zvědavosti, zdali respondenti vůbec vědí, čeho se výzkum týká. Oba obory odpovídali takřka totožně. Většina respondentů tento pojem uvedla za znalý. Druhý početnější soubor respondentů, využil nápovědy v dotazníku, kde jsem krátce nonverbální komunikaci definovala, jelikož si nebyli jistí svými znalostmi. Třetí odpověď zvolil malý počet respondentů, kteří pojem neznali, ale opět mohli využít nápovědy v úvodu. Při této otázce bylo dosaženo prvního cíle, který zněl „*vysledovat, zdali studenti znají význam nonverbální komunikace*“. Neopomenout nesmím výslednou nulovou hypotézu, kterou nebylo možné vyvrátit H_0 *Studenti oboru sociálně výchovná činnost neznají pojem nonverbální komunikace lépe než studenti oboru Kuchař, číšník*. Což znamená, že není prokázán statisticky významný rozdíl. Otázka pátá, šestá, sedmá a osmá se zaměřuje na osobnost učitele. Otázka pod číslem pět se věnuje důležitosti vzájemné komunikace ve výuce mezi učitelem a žákem ve srovnání s učením se z knih. Zde jsou nepatrné rozdíly mezi obory. Vzájemná komunikace je nejpočetněji považována za velmi důležitou a to u oboru sociálně výchovná činnost, o několik respondentů méně u oboru Kuchař, číšník. Ti zase více volili odpověď, kdy komunikace učitele a učení se z knih má stejné postavení. Pouze dva respondenti zvolili z oboru sociálně výchovná činnost třetí možnost, která vzájemnou komunikaci mezi učitelem a žákem považuje za nedůležitou. Po ověření hypotézy k páté položce se dostalo výsledku, že nelze odmítnout nulovou hypotézu, která zní H_0 *Oba obory nepovažují vzájemnou komunikaci ve výuce s učitelem za více důležitou než učení se z knih*. Není tedy prokázána statisticky významná souvislost. Šestá otázka zjišťuje, zdali si žáci uvědomují užívání nonverbálních projevů u jejich učitele. Oba obory nejvíce volily možnost, která potvrzuje, že tyto projevy si uvědomují a vzbuzují v nich zájem o výuku. Mezi další dvě odpovědi se shodně rozdělily oba obory. Menší část volila druhou možnost, kdy si učitele málokdy ve výuce všimá a stejná část zvolila třetí možnost, která učitele spíše poslouchá a nevšímá si ho. Ani u této položky ve formulovaných hypotézách nebyl prokázán významný statistický rozdíl. Hypotéza ve znění H_0 *Užívání nonverbálních prostředků si u učitele méně všimá obor*

Sociálně výchovná činnost než obor Kuchař, číšník. Zde bych doporučila, aby si pedagog se studenty určil pravidlo, kdy učitel nejdříve studentům odprezentuje učivo, poté si společně zapíše do sešitu a během toho může docházet k dotazům či řízeným diskuzím. Jelikož je důležité, aby žák sledoval učitele, jak prezentuje učivo, jelikož při užívání více smyslů si žák má šanci učivo lépe zapamatovat. Sedmá otázka byla polouzavřená, kde studenti měli šanci se krátce vyjádřit, zdali jim napomáhá užívání nonverbálních projevů u jejich učitele. Překvapujícím výsledkem bylo, že větší část respondentů shodně u obou oborů zvolila odpověď „ne“, ale také se k tomu nikdo nevyjádřil, proč tuto odpověď zvolili. Druhá skupina respondentů obou oborů zvolila již kladnou odpověď, kdy nonverbální projevy učitelů napomáhají a podporují je při výuce. Shodné výsledky jsou i u možnosti, které studentům „zřídka“ při výuce napomohou, ale již se objevila vysvětlení či vyjádření, která byla zajímavá. Jen pro příklad uvedu pár ukázek „*Vzbuzuje to u mě zájem, jsem soustředěnější, hodina je aktivnější, zajímavější, lépe si pak učivo vybavuji a tak dále.*“ Měly bychom si uvědomit, že nonverbální komunikace je pro aktivizaci druhých a pro celkovou podporu našeho prezentování se nezastupitelnou součástí. Správným projevem získáme více posluchačů, v kterých utkví více informací. Položka pod číslem osm, se týkala nonverbálních projevů, kterých si žáci všimají a které považují za důležité ve výuce u svého učitele. Z výsledků jsem sestavila dvě tabulky a dva grafy dle oboru. Pořadí se v tabulkách liší, jak podle nonverbálních prostředků, kterých i všimají, tak dle důležitosti. Je zajímavé si povšimnout odlišností. S vyhodnocením této položky bylo dosaženo dalšího cíle. „*Stanovit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žák nejvíce všimá a vnímá je za důležité u svého učitele*“, čemuž se žákům povedlo. Dospěla jsem k tomu pomocí škálové metody, která byla aplikovaná pro tuto položku. Poslední tři položky dotazníku jsou již závěrečné, kde zjišťují, čeho si studenti mohou všimnout u učitele. Devátá položka zjišťuje, zdali si učitelé od studentů udržují komunikační odstup. Výsledky jsou příznivé většina studentů obou oborů si myslí, že pouze malý počet učitelů. Druhá početná skupina se domnívá, že učitelé mají snahu s žáky komunikovat a navázat s nimi jistý vztah. A třetí nejméně početná část, a spíše respondenti oboru kuchař číšník si myslí, že většina učitelů si odstup udržuje.

Myslím si, že učitelé se snaží být přátelští a s žáky navázat vhodný vztah, jelikož to usnadňuje práci v hodinách. Žák by neměl mít strach se na něco zeptat, či se obrátit na učitele s nějakou nejasností, ale i problémem. Desátá a jedenáctá položka se zaměřila na učitele s delší a kratší profesní praxí. Od studentů obou obrů bylo zjišťováno, zdali je mezi nimi rozdíl. Výsledky tohoto šetření ukázali, že studenti nerozlišují, zdali má učitel delší praxi a tím lépe užívají nonverbální komunikaci. Myslím si, že v tom není rozdíl, i když druhá nejvíce volená odpověď byla „ano, mají více zkušeností“. Co se týče mladých učitelů, žáci nejvíce uvedli, že jen malý počet je aktivnější. Další skupina zvolila, že umí lépe zaujmout, ale i několik hlasů se objevilo u třetí možnosti, která uvádí jejich menší aktivitu. Těmito dvěma položkami bylo dosaženo posledního cíle *„zjistit rozdíl mezi učitelem profesně kratší/delší praxí v užívání nonverbálních projevů“*. Myslím si, že tyto otázky jsou velice rozporuplné a proto bych shrnula, že vždy nezáleží na délce praxe či mládí a tím spojenou aktivnost, veselost a nadšenost. Záleží na osobnosti, na jeho chuti a schopnosti s žáky komunikovat a vzbuzovat v nich zájem.

Celkově u profese pedagoga nesmí být opomenuta soustavná příprava, jestliže schází přirozené komunikační schopnosti a dovednosti mělo by se s tím pracovat. Na toto by se měla zaměřit veškerá příprava budoucích učitelů v rozšíření předmětů „komunikace“. Taktéž by se studenti měli dostávat více do praxe, mezi žáky, aby si mohli oni sami vytvořit vlastní názor na svoje budoucí prezentování se a tím zlepšit celkovou kvalitu a efektivitu výuky.

ZÁVĚR

Diplomová práce nese název „Nonverbální komunikace ve výuce“. Byla rozdělena na část teoretickou a praktickou.

Teoretická část sebou nese obsáhlé informace o komunikaci, které jsem prostudovala v odborné literatuře. Celkově teoretická část obsahuje čtyři kapitoly, které na sebe navazují. První kapitola nás seznámila s klíčovými pojmy k tématu „komunikace“. Nadále jsem charakterizovala podstatné informace k této oblasti, jako struktura mezilidské komunikace, funkci komunikace, komunikační dovednosti, druhy komunikace a neopomenuta nebyla zdravá komunikace. Druhá kapitola se věnuje formám komunikace a to verbální a nonverbální komunikaci, které jsem se věnovala podrobněji z důvodu celkového pochopení práce. Třetí kapitola nazvána „Pedagogická komunikace“, která má své specifické funkce a pravidla, která zde byla nastíněna. Čtvrtá a zároveň poslední kapitola se věnuje organizačním formám a uspořádání učeben, jež mají vliv na vzájemnou komunikaci účastníků edukačního procesu. Cílem teoretické části bylo vymezit a vysvětlit základní pojmy a definovat podstatné informace pro porozumění celého tématu této práce. Čtenář by měl získat podstatné informace z oblasti komunikace.

Praktická část v úvodu zmiňuje záměr celkového výzkumného šetření, ze kterého vycházejí následující výzkumné otázky, cíle a hypotézy práce. Pokračuje se popisem zkoumaného vzorku, metodologii organizace práce, vyhodnocení výzkumného šetření a závěrečné shrnutí diplomové práce. Cílem práce bylo vysledovat, zdali studenti znají význam nonverbální komunikace, prozkoumat spokojenost žáků s vzájemnou komunikací mezi nimi a učiteli, stanovit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žák nejvíce všimá a vnímá je za důležité u svého učitele a poslední cíl měl zjistit rozdíl mezi učitelem s profesně kratší /delší praxí v užívání nonverbálních projevů. Cílů bylo dosaženo na základě dotazníkového šetření, které se uskutečnilo v Zábřehu na Střední škole sociální péče a služeb u dvou studijních oborů, a to čtyřletého studijního oboru „Sociálně výchovná činnost“ a tříletého učebního oboru „Kuchař, číšník. Podařilo se tedy zjistit, že studenti si uvědomují podstatu vzájemné komunikace ve výuce. Jsou

spokojeni se vzájemným vztahem mezi nimi a učiteli. Pojem nonverbální komunikace znají a byli schopni sestavit pořadí jejich projevů, kterých si všímají a těch, které považují za důležité. Na prvních pozicích se u obou oborů objevil oční kontakt, který je nejdůležitějším nástrojem nonverbální komunikace. Ne nadarmo se říká „*oko, je oknem do duše*“.

Při ohlédnutí nad diplomovou prací můžu povědět, že jsem se dozvěděla spoustu nových informací, prostudovala jsem množství literatury, aby se práce dostala ke zdárnému závěru.

Seznam použité literatury a použitých zdrojů:

1. CANGELOSI, James S. *Strategie řízení třídy: jak získat a udržet spolupráci žáků při výuce*. 2. vyd. Praha: Portál, 1996. 289 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-038-9.
2. DEVITO, Joseph A.: *Základy mezilidské komunikace*. 6. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008. 512 s. ISBN 978-80-247-2018-0.
3. EDELSBERGER, Ludvík et al. *Defektologický slovník*. 3. upr. vyd. Jinočany: H & H, 2000. 418 s. ISBN 80-86022-76-5.
4. ERNEKER, Jaroslav. *Základy komunikace*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2004. 65 s. ISBN 80-86708-02-0
5. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN: 978- 80- 7315- 185- 0
6. GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005. 165 s. ISBN 80-7315-104-9.
7. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.
8. KALHOUS, Zdeněk a kol. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4.
9. MAREŠ, Jiří a KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Komunikace ve škole*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 210 s., obr. příl. ISBN 80-210-1070-3.
10. MAREŠ, Jiří a KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. 161 s. Pedagogické a psychologické studie. ISBN 80-04-21854-7.
11. MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2003. 361 s. Manažer. ISBN 80-247-0650-4.

12. MOSLEROVÁ, Nikola. *Interpersonální komunikace*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2004. 40 s. ISBN 80-7042-692-6.
13. MULLEROVÁ, Stanislava: *Komunikace ve škole-vybrané kapitoly, 1.vyd., Liberec, 2002, ISBN:80-7083-618-0, str. 74*
14. NELEŠOVSKÁ, Alena. *Komunikativní dovednosti a objektivizace jejich pozorování a hodnocení*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. 159 s. ISBN 80-7182-167-5.
15. NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 171 s. Pedagogika. ISBN 80-247-0738-1.
16. PAŘÍZEK, Vlastimil. *Učitel v nezvyklé školní situaci*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 102 s. Knihovnička učitele. ISBN 80-04-23897-1.
17. PRŮCHA, Jan, MAREŠ, Jiří a WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
18. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
19. SOVÁK, Miloš, et al. *Defektologický Slovník*. 3 upr. vyd. Jinočany : H&H, 2000. 418 s. ISBN 80-86022-76-5.
20. SVATOŠ, T., JANIŠ, K., FILOVÁ, H., ZEMNAN, J., *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace- teoretická minima a praktické náměty*, Hradec Králové: Gaudeamus UHK, 2006, 2. Vyd., s.76, ISBN 80-7041-176-7
21. PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje: výkladový slovník: výchova, vzdělání, péče, řízení*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.
22. VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie lidské komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 263 s. ISBN 80-7178-291-2.
23. VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7367-387-1.

Klíčová slova

Komunikace

Verbální komunikace

Nonverbální komunikace

Pedagogická komunikace

Pravidla pedagogické komunikace

Keywords

Communication

Verbal communication

Non-verbal communication

Educational Communication

Terms of teacher communication

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník pro studenty Střední školy sociální péče a služeb v Zábřehu.

Příloha č. 1: Dotazník pro studenty Střední školy sociální péče a služeb v Zábřehu.

Dotazník

Vážení respondenti,

jmenuji se Alena Kunrtová a jsem studentkou 2. ročníku magisterského navazujícího studia oboru Učitelství pedagogiky pro SŠ a VOŠ v Olomouci. Tímto si Vás dovoluji požádat o vyplnění dotazníku, který je zaměřen na vzájemnou komunikaci mezi učiteli a studenty. Veškeré informace, které vyplníte, jsou anonymní a budou sloužit pouze pro účely zpracování moji diplomové práce. Vždy zvolte jednu odpověď. Děkuji Vám za vyplnění dotazníku a za Váš čas.

Dotazník se týká nonverbální komunikace, což je mluvení beze slov, kdy se užívají gesta, mimika, pozice těla a ostatní výrazové prostředky pro vzájemné sdělování. Pod tím si můžete uvědomit nespočet projevů, jako je udržování očního kontaktu, práce s hlasem, pauzy, rychlost řeči, slovní důraz, barva hlasu, podání ruky, poklepání po rameni, držení těla a nespočet dalších projevů.

1. Jaký obor studujete?

2. Jaké je Vaše pohlaví?

- a) Žena
- b) Muž

3. Jaký je Váš věk?

- a) 15-17
- b) 18-20
- c) 21- více

- 4. Věděli jste, co je nonverbální komunikace či komunikace beze slov?**
- Ano
 - Nyní jsem si to ujasnil/a z textu
 - Ne
- 5. Je pro Vás vzájemná komunikace ve výuce s Vašimi učiteli důležitá, nebo se raději učíte z knih a učebnic?**
- Ano, velmi důležitá
 - Je to vyrovnané
 - Ne, není důležitá
- 6. Uvědomujete si při výuce, že učitel užívá některých nonverbálních komunikačních prostředků?**
- Ano, vzbuzuje to u mě zájem
 - Málokdy, učitele si moc nevšímám
 - Ne, jen ho poslouchám
- 7. Napomáhá Vám, když učitel při výuce užívá nonverbálních projevů? Při odpovědi uveďte v čem nebo proč.**
- Ano
 - Zřídka
 - Ne
- 8. Kterých projevů z neverbální komunikace si ve výuce všímáte, zpozorujete? Obodujte na stupnici 1 – 5, kterých si všímáte častěji (1 – zcela si nevšímám, 5 – vždy si všimnu) a dále obodujte, které na Vás působí, jako důležité pro vyučování (1 zcela nedůležité, 5 – velmi důležité).**

	Všímám si					Důležitost				
1. Gesta	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
2. Mimika	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
3. Zrak, oční kontakt	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

4. Haptika	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
5. Proxemika	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
6. Posturologie	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
7. Kinezika	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
8. Oblečení	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

9. Zapřemýšlejte, zda si většina učitelů udržuje od žáků komunikační odstup.

- a) Ano, většina určitě
- b) Jen malý počet
- c) Ne, mají snahu s námi komunikovat a navázat vztah

10. Myslíte si, že učitelé s delší profesní praxí umějí lépe využívat nonverbální komunikaci ve výuce?

- a) Ano, mají více zkušeností
- b) Není v tom rozdíl, zda je starší či mladší
- c) Ne, jsou méně aktivní

11. Myslíte si, že učitelé s kratší profesní praxí jsou aktivnější v užívání nonverbální komunikaci ve výuce?

- d) Ano, umí nás lépe zaujmout
- e) Není v tom rozdíl, zda je starší či mladší
- f) Ne, jsou méně aktivní

Děkuji za spolupráci!!!.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Alena Kunrtová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PhDr. PaedDr. Václav Klapal, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Nonverbální komunikace ve výuce.
Název v angličtině:	Nonverbal communication in education
Anotace práce:	<p>Diplomová práce na téma „Nonverbální komunikace ve výuce“ je rozdělena do dvou částí, na část teoretickou a část praktickou. Teoretická obsahuje čtyři kapitoly. První se zabývá základními pojmy a charakteristikou termínu „komunikace“. Další kapitola popisuje formy komunikace a to komunikaci verbální a zvláště nonverbální, která je zásadní pro tuto práci. Ve třetí kapitole popisují komunikaci v pedagogickém procesu, její funkci, účastníky a pravidla. Tato kapitola nese název „Pedagogická komunikace“. Poslední část nalezneme pod názvem „Organizační formy a uspořádání učebny“, která nás seznámí s možnostmi vedení výuky. V praktické části jsou popsány cíle a hypotézy šetření, metodologie výzkumného šetření i popis zkoumaného vzorku a v závěru shrnutí výsledků dotazníkového šetření. Cílem bylo zjistit, zdali studenti znají význam nonverbální komunikace, prozkoumat spokojenost žáků s vzájemnou komunikací mezi nimi a učiteli, stanovit pořadí nonverbálních projevů, kterých si žák nejvíce všímá a vnímá je za důležité u svého učitele a poslední cíl měl zjistit rozdíl mezi učitelem s profesně kratší /delší praxí v užívání nonverbálních projevů. Cílem výzkumu je poukázat na nepostradatelnost nonverbální komunikace v profesi učitele, jelikož vliv nonverbálních projevů je nezastupitelný a často na opomíjený.</p>

Klíčová slova:	Komunikace Verbální komunikace Nonverbální komunikace Pedagogická komunikace Pravidla pedagogické komunikace
Anotace v angličtině:	Dissertation on "Nonverbal Communication in Education" is divided into two parts, theoretical and practical part. The theoretical part includes four chapters. The first chapter deals with basic concepts and characteristics of the term "communication". The next charter describes the forms of communication; these are verbal and especially nonverbal communication, which is essential for this work. The third chapter describes the communication in education process, its function, participants and rules. This chapter is entitled "Educational Communication." The last part is toled "Organizational form and arrangement of classrooms," which introduces us to the possibilities of managing education. The practical section describes the objectives and hypotheses of the investigation, also the research methodology, description of the sample and at the close a summary of survey results. The aim was to investigate whether students know the meaning of nonverbal communication, to explore the satisfaction of students with common communication between them and the teachers, define the order of non-verbal manifestations which the student observes and sees as very it important for teachers. The last objective was to determine the difference between teachers with professionally shorter / longer experience in the use of non-verbal expressions. Aim of the research is to show the indispensability of nonverbal communication in the teaching profession, as the effect of non-verbal expressions is irreplaceable and neglected.
Klíčová slova v angličtině:	Communication Verbal communication Non-verbal communication Educational Communication Terms of teacher communication

Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1: Dotazník pro studenty Střední školy sociální péče a služeb v Zábřehu.
Rozsah práce:	123 340
Jazyk práce:	Česky